Bevraging van Vlaamse leerlingen in het kader van een Drugbeleid Op School

Hilde Kinable

Vereniging voor Alcohol- en andere Drugproblemen
Vanderlindenstraat 15 | 1030 Brussel
T 02 423 03 33 | F 02 423 03 34
vad@vad.be | www.vad.be

Inhoudstafel

Inleiding

De leerlingenbevraging is in eerste instantie bedoeld als hulpmiddel, methodiek om de discussie over jongeren en middelengebruik en hoe de school hiertegenover staat gemakkelijker te maken. Elke school die deelneemt, krijgt na drie maanden een rapport dat een bundeling en bespreking van haar gegevens bevat. In het rapport worden de belangrijkste resultaten van de school vergeleken met de resultaten uit het laatste syntheserapport. Verder bevat het rapport ook concrete tips voor de school om met het rapport aan de slag te gaan.

Via een samenwerkingscontract dringen we er bij de scholen op aan dat ze het rapport bespreken in een werkgroep op school (over drugs, gezondheid, ...) en met alle andere partners die op één of andere wijze betrokken zijn bij het drugbeleid op de school: de directie, het leerkrachtenkorps, het CLB, de ouders en natuurlijk ook de leerlingen zelf. De gegevens in het rapport en de concrete tips zijn aanknopingspunten om met de leerlingen, de ouders en het lerarenteam van gedachten te wisselen over drugs en drugpreventie.

Na elk schooljaar stellen we een syntheserapport samen, dat de gegevens bevat van alle scholen die tijdens deze periode de bevraging organiseerden. De steekproef wordt telkens representatief gemaakt voor alle leerlingen van het Vlaams secundair onderwijs, zodat het syntheserapport elk jaar opnieuw een goed beeld schetst van wat er bij de jongeren leeft. Het bevat niet alleen informatie over middelengebruik, maar verschaft ook interessante gegevens over hun vrije tijd, over de motieven van jongeren waarom ze (geen) illegale drugs gebruiken, hoe ze zich voelen op school en in de klas, wat ze vinden van het schoolreglement, enzovoort.

De gegevens in het syntheserapport vormen interessant vergelijkingsmateriaal voor de scholen. Met deze gegevens kunnen de scholen de informatie uit hun eigen rapporten beter situeren ten opzichte van een ruimere groep Vlaamse jongeren. Bij de vergelijking van een individuele school met de cijfers uit de syntheserapporten is toch enige voorzichtigheid geboden. Een school is namelijk zelden of nooit op dezelfde wijze samengesteld als het leerlingenbestand van de Vlaamse scholen: de verdeling van leeftijd, geslacht en onderwijsvorm wijkt er vaak van af, zodat u eventuele verschillen fout zou kunnen interpreteren.

Het concept ‘Drugbeleid op school’

Sinds januari 1999 organiseert de Vereniging voor Alcohol- en andere Drugproblemen (VAD), in opdracht van Vlaams minister van Gezondheidsbeleid, een leerlingenbevraging in de Vlaamse scholen. De bevraging gebeurt op vraag van de scholen.

Met deze bevraging willen we de eigen kijk van de leerlingen op het druggebruik van jongeren onderzoeken en de manier waarop zij de sfeer op school en het door de school gevoerde drugbeleid ervaren. De ervaring leert immers dat het drugbeleid van de school, wanneer de leerlingen er zelf bij betrokken worden, beter aansluit bij hun noden en dat ze het beter aanvaarden en opvolgen. Het is dan ook de bedoeling dat de school dit rapport gebruikt om het bestaande drugbeleid te verfijnen en om de leerlingen nauwer te betrekken bij het drugbeleid van hun school.

De leerlingenbevraging is gebaseerd op het concept van een ‘Drugbeleid Op School’ (DOS), dat begin jaren ’90 door VAD werd uitgewerkt. Met de publicatie van de Discussietekst, het Draaiboek en de Begeleidersmap reikt VAD de scholen een instrument aan waarmee ze een ade-

quaat beleid kunnen uitstippelen met betrekking tot preventie van het gebruik van alcohol, illegale drugs en medicatie en van gokken.

Een drugbeleid op school krijgt in eerste instantie vorm door een gezonde dosis aandacht te besteden aan het thema en door te erkennen dat drugs overal een weg gevonden hebben in onze maatschappij, ook binnen de schoolpoorten. Dit probleem onderkennen in de eigen school betekent impliciet dat je ook een kader creëert waarbinnen een houding tegenover dit thema aangenomen wordt. Door het opstellen van een drugbeleid ben je voorbereid op mogelijke drugproblemen op school. Het biedt tevens een raamwerk waarbinnen preventieve acties gepland kunnen worden.

Concreet bestaat een drugbeleid uit drie pijlers, die we met de termen 'Plan', 'Opvoeding' en 'Interventie' aanduiden.

Plan

De school tekent een drugplan uit waarin de grenzen van wat (on)aanvaardbaar gedrag is, duidelijk worden vastgelegd. Ze bepaalt haar houding tegenover druggebruik op school, gebruik buiten de school en gebruik aan de schoolpoort. Dit kan vanuit de bestaande regels over andere vormen van onaanvaardbaar gedrag, zoals bijvoorbeeld spijbelen. In het reglement wordt ook vastgelegd welke sancties volgen wanneer de regels worden overtreden. Duidelijke afspraken en regels geven zowel aan leerkrachten als aan leerlingen meer zekerheid over wat kan en niet kan. Het is dan ook belangrijk dat ze op een verstaanbare manier worden bekendgemaakt, onder andere via het schoolreglement. Dit drugplan biedt een stevige basis voor de andere componenten van een preventiebeleid.

Opvoeding

Opvoeden tot het voorkomen van drugmisbruik bij leerlingen is ruimer dan lesgeven over alcohol en drugs. Dit betekent onder meer dat je zo vroeg mogelijk, bij voorkeur in de basisschool, met drugpreventie start.

De aanpak in de basisschool wordt in een ruimer kader van gezondheidsvoorlichting en -opvoeding geïntegreerd, waarvan de persoonlijkheidsontwikkeling, de socialevaardigheidstraining en een ondersteunend school- en klasklimaat de belangrijkste elementen zijn. Deze aanpak gaat uit van een emancipatorische visie, waarbij je kinderen en jongeren begeleidt in het maken van verantwoorde keuzes.

Voor het secundair en hoger onderwijs blijven deze opties prioritair, maar aanvullend kunnen meer gerichte activiteiten en lessen worden uitgewerkt, die aansluiten bij de kennis, ervaringen en leefwereld van de leerlingen en studenten en bij de vragen die ze hebben. Daarnaast is het aangewezen dat de school alternatieven aanbiedt aan jongeren om zich waar te maken, om te experimenteren, om verantwoordelijkheid op te nemen en om een eigen plaats te verwerven in het schoolgebeuren.

Interventie

Interventie op school kunnen we omschrijven als het optreden van de school bij probleemgedrag van leerlingen. Terwijl bij het plan en het opvoedingsluik gedacht wordt op het niveau van de hele schoolpopulatie, wordt er bij interventie meer individugericht gewerkt.

Interventie is op de eerste plaats gericht op het signaleren, sanctioneren en begeleiden. Vaak gaat het slechts om een vermoeden van gebruik. Bij een feitelijke vaststelling van gebruik is

het soms nodig te sanctioneren. De sancties worden vastgelegd in het schoolreglement. Ze kunnen een onderscheid maken tussen eenmalige of herhaaldelijke vaststelling, tussen gebruik, doorgeven en dealen, tussen gebruik door één leerling of door een groep, tussen zelfmelding of vaststelling, …

De leerkracht moet kunnen terugvallen op eenduidige doorverwijzingsafspraken, waarin de school en de buitenschoolse instanties hun rol duidelijk definiëren. De CLB kunnen de schakel vormen tussen de leerkracht en de externe hulpverlener. Welke vormen van hulpverlening er bestaan in Vlaanderen en bij welke diensten en voorzieningen je hiervoor terechtkan, kan je terugvinden in de VAD-doorverwijsgids, die je in bijlage vindt. Je kan ook steeds bellen naar de DrugLijn (tel. 078 15 10 20).

Evaluatie

Heel wat scholen werken al verschillende jaren aan het op punt stellen van hun drugbeleid. Deze inspanningen kunnen nu geëvalueerd worden aan de hand van het rapport van de leerlingenbevraging enerzijds en het evaluatie-instrument 'DOS onder de loep' anderzijds. De publicaties vullen elkaar aan: Drugbeleid op School onder de loep vertrekt vanuit het schoolpersoneel dat met dit thema bezig is, terwijl de leerlingenbevraging uitgaat van de mening van de leerlingen. Beide publicaties hebben tot doel na te gaan of de gemaakte keuzes in het gevoerde drugbeleid effectief blijken, zodat je eventueel je doelstellingen kan bijsturen of je verworvenheden kan veiligstellen.

Aan de slag met de leerlingenbevraging

De bevraging is een middel om de discussie over jongeren en middelengebruik en hoe de school hier tegenover staat, gemakkelijker aan te snijden. De gegevens uit het rapport bieden heel wat aanknopingspunten om met iedereen die betrokken is bij het drugbeleid van de school (directie, leerkrachten, het CLB-team, de ouders en natuurlijk ook de leerlingen zelf) van gedachten te wisselen over drugs en drugpreventie. De vorming 'aan de slag met de leerlingenbevraging', waarnaar elke deelnemende school twee medewerkers afgevaardigt, gaat hier uitgebreid op in.

Om de aanpak van drugpreventie te kaderen, schetsen we eerst kort de factoren die bepalen hoe mensen met drugs omgaan. Deze factoren, die zich situeren op drie vlakken, werken ook onderling op elkaar in:

1. de mens: de persoonlijkheid van de gebruiker (draagkracht, waarden en normen, …);
2. het milieu: de invloed die de omgeving heeft op het druggebruik;
3. het middel: de factoren (risico's, effecten, …) die met de drug op zich te maken hebben.

Uit dit model vloeit voort dat een preventieve aanpak werkt op volgende drie domeinen:

1. <u>De persoonsgerichte aanpak</u> (de mens): Hierbij schenken we aandacht aan de kennis, de attitudes, de meningen over alcohol en drugs, de levensstijl, de vriendengroep, … van het individu. Door hierrond te werken willen we de draagkracht van mensen versterken zodat ze minder risico lopen op problematisch gebruik van alcohol en andere drugs. De gegevens over vrije tijd, vrienden, hoe ze zich voelen op school, bespreekbaarheid van het thema drugs, … vormen een uitgangspunt om te werken met de leerlingen, zowel in het kader van herkennen van signalen, het individuele begeleiden van de jongeren als voor acties (lessen, projecten, …) op klas- of schoolniveau.
Maar ook voor ouders - in hun alledaagse omgang met de jongere - vormt dit waardevolle

informatie. Beide partijen, school en ouders, vinden hier een raakvlak met de leefwereld van de jongere. Een belangrijk gegeven in het kader van het volgende domein:

2. Omgevingsgericht werken (het milieu): Hiermee willen we een ondersteunende omgeving creëren door (mogelijk) veranderingen op structureel en organisatorisch vlak. Bijvoorbeeld het invoeren van middagactiviteiten, bevorderen van inspraakmogelijkheden voor leerlingen, … maar ook het uitbouwen van een netwerk met externe hulpverleningsinstanties. De gegevens over het schoolklimaat, de rol van de omgeving, leerlingenparticipatie, vertrouwensfiguren op school, … kunnen richtlijnen vormen om op dit domein te werken met de leerlingen. Ook de ouders vormen een belangrijke partner bij het werken aan een ondersteunende omgeving.

3. Middelgericht werken (het middel): Dit richt zich onder meer op het invoeren en bijsturen van het reglement, op controle en opvolging van afspraken, … In dit kader kan het middelengebruik besproken worden, kan er informatie over het schoolreglement gegeven worden, enzovoort. Ook hier vormen zowel leerlingen als ouders de doelgroep.

Enkele cijfers

De leerlingenbevraging wordt stilaan een klassieker: ze gaat al zes opeenvolgende schooljaren mee. De bevraging bevat een schat aan informatie, die we elk jaar opnieuw in een syntheserapport gieten. Voor u ligt het syntheserapport van het schooljaar 2003-2004.

Over de zes schooljaren heen hebben ondertussen al 505 scholen aan de bevraging deelgenomen met in totaal 251.478 leerlingen (tabel A). Als we hierbij nog de scholen optellen die aan hun leerlingen bijzonder (BuSO) of deeltijds onderwijs (DBSO) aanbieden[1], komen we uit op 572 scholen en 257.089 leerlingen.

Tabel A: participatie van scholen sinds 01.01.1999

periode	aantal scholen	aantal leerlingen
januari-juni 1999	104	47.657
schooljaar 1999- 2000	164	82.375
schooljaar 2000- 2001	74	38.992
schooljaar 2001- 2002	75	35.310
schooljaar 2002-2003	21	9.115[2]
schooljaar 2003-2004	67	38.029
totaal	505	251.478

Wanneer er minimum drie jaar verstreken is sinds de laatste deelname, kunnen scholen zich voor een tweede maal inschrijven voor de bevraging. In totaal hebben 66 scholen al voor een tweede maal deelgenomen. Voor 59 scholen vond dit plaats tijdens het voorbije schooljaar (2003-2004); de andere 7 scholen deden voordien al een tweede keer mee.

Sinds het schooljaar 2002-2003 koppelen we de leerlingenbevraging voor de scholen die een eerste keer deelnemen aan een vorming op maat: 'aan de slag met de leerlingenbevraging'. Van elke school wordt verwacht dat ze gratis twee vertegenwoordigers afvaardigt naar deze vorming.

[1] Tijdens de eerste jaren van de leerlingenbevraging gebruikten we voor de bevraging van leerlingen uit het DBSO dezelfde vragenlijst als voor leerlingen uit het BuSO. Maar omdat we merkten dat die door de leerlingen van het DBSO als te kinderachtig werd ervaren, hebben we vanaf schooljaar 2003-2004, behalve in het BuSO, dezelfde vragenlijst gehanteerd voor alle leerlingen.

[2] Tijdens dit schooljaar hebben we minder scholen bevraagd, omdat we een deel van het schooljaar hebben besteed aan de herwerking van de schoolrapporten.

Doelstellingen van de leerlingenbevraging

De doelstellingen van de leerlingenbevraging zijn:

Op schoolniveau:
- aandacht vestigen op het belang van een drugbeleid op school;
- zicht krijgen op een aantal levensdomeinen van de leerlingen: gebruik van legale en illegale middelen, attitudes over drugs en druggebruik, vrijetijdsbesteding, beleving van de sfeer op school en in de klas en beleving van het drugbeleid op de school;
- scholen ondersteunen in de evaluatie en bijsturing van hun drugbeleid door:
  - feedback op het gevoerde drugbeleid te geven;
  - scholen aan te zetten tot bespreking van de resultaten met de leerlingen (verhoging van de bespreekbaarheid van het thema drugs op school);
  - scholen aan te zetten tot specifieke preventieactiviteiten op maat van de leerling;
  - scholen aan te zetten om de resultaten met de ouders te bespreken (bespreekbaarheid van het thema drugs tussen ouders en jongeren verhogen);
  - samenwerking rond drugpreventie tussen de school en het CLB bevorderen.

Op Vlaams niveau:
- aandacht vestigen op het belang van een drugbeleid op alle scholen;
- zicht krijgen op een aantal levensdomeinen van de leerlingen: gebruik van legale en illegale middelen, attitudes over drugs en druggebruik, vrijetijdsbesteding, beleving van de sfeer op school en in de klas en beleving van het drugbeleid op de school;
- evaluatie van het drugbeleid op de Vlaamse scholen;
- detectie van noden en knelpunten in de verdere ondersteuning van scholen bij drugpreventie.

Werkwijze

Doelgroep

De doelgroep bestaat uit leerlingen uit scholen van het Vlaams secundair onderwijs. Van scholen die deelnemen verlangen we dat al hun leerlingen de vragenlijst invullen. Scholen waarvan niet alle leerlingen hebben deelgenomen, worden niet verwerkt.

Methodiek

De bevraging wordt door de school zelf georganiseerd. Ze ontvangt hiervoor uitgebreide instructies, zowel schriftelijk als telefonisch. De vragenlijst wordt in principe van alle leerlingen tegelijkertijd afgenomen, per klas en liefst onder toezicht van een leerkracht van wie ze geen les krijgen. De afname neemt ongeveer een lesuur in beslag.

De leerlingen vullen de vragenlijst anoniem in en steken hem eigenhandig in een daartoe voorziene, niet-hersluitbare omslag. Vragenlijsten die niet in een gesloten omslag zitten, worden niet verwerkt.

Instrument

De leerlingen vullen een gesloten vragenlijst in, die vragen bevat over:
- leeftijd, geslacht, onderwijsvorm, jaar;
- vrijetijdsbesteding en uitgaan;
- sfeer op school: middagactiviteiten op school, schoolsfeer, assertiviteit, relatie met klasgenoten, en relatie met leerkrachten;
- gebruik van legale en illegale middelen;
- motieven om al dan niet drugs te gebruiken;
- verwachte reacties van beste vrienden en ouders op proberen en gebruik van cannabis;
- kennis en mening over het schoolreglement;
- bespreekbaarheid van het thema drugs op school;
- vertrouwensfiguren tot wie ze zich zouden wenden in geval van drugproblemen.

Voor het BuSO gebruiken we een aangepaste vragenlijst. De gegevens hiervan zijn niet opgenomen in dit rapport.

Verwerking

De vragenlijsten worden elektronisch ingelezen. Er gebeurt een systematische controle van de inscankwaliteit. De gegevens worden verder verwerkt met behulp van het statistisch softwarepakket SPSS© 12.0.

Dubbele anonimiteit

De rapportering over de resultaten per school gebeurt volgens het principe van de *dubbele anonimiteit*. Dat wil zeggen dat :

- De bevraging van de leerlingen is anoniem: op basis van de resultaten kan je in principe onmogelijk de antwoorden van individuele respondenten, noch van bepaalde klassen of onderwijsvormen achterhalen;
- In het rapport staat nergens de naam van de school. Elke school krijgt een nummer. Als het rapport dan in 'verkeerde' handen zou vallen, kan men niet nagaan om welke school het gaat.

Beschrijving van de resultaten van schooljaar 2003-2004

Populatie

In de periode tussen 1 september 2003 en 30 juni 2004 hebben 67 scholen[3] deelgenomen aan de bevraging van hun leerlingen over het drugbeleid op hun school. In het totaal hebben 38.029 leerlingen de vragenlijst ingevuld.

Om uitspraken te kunnen doen over alle Vlaamse leerlingen, hebben we een steekproef genomen van 1498 leerlingen, die representatief is voor leerlingen van het eerste tot en met zesde jaar ASO, TSO en BSO in de Vlaamse secundaire scholen.

Om vergelijkingen te kunnen maken over de schooljaren heen, hebben we voor elk van deze schooljaren een even grote representatieve steekproef genomen van ongeveer 1500 leerlingen (tabel B).

Tabel B: steekproefgrootte van de vier schooljaren (2000-2004)

	aantal leerlingen	percentage
schooljaar 2000-2001	1501	25.0
schooljaar 2001-2002	1502	25.0
schooljaar 2002-2003	1504	25.0
schooljaar 2003-2004	1498	24.9
totaal	6005	100.0

Betrouwbaarheid van de gegevens

Het gemiddeld aantal afwezige leerlingen per school op het moment van de afname (schooljaar 2003-2004) van de vragenlijst bedroeg 6.8%. Dit wil zeggen dat we gemiddeld van 93.2% van het totale aantal leerlingen van elke school over een vragenlijst beschikken. Een beperkt aantal vragenlijsten die we ontvingen konden we niet verwerken (niet dichtgekleefd, fout of onvolledig ingevuld). In concreto was 99.8% van de ontvangen vragenlijsten bruikbaar voor verdere verwerking. Samengevat hebben we van 93.0% van alle leerlingen van alle scholen die in het schooljaar 2003-2004 hebben geparticipeerd aan de leerlingenbevraging een verwerkbare vragenlijst ontvangen.

De mate waarin de leerlingen bereid zijn om de vragenlijst volledig in te vullen, geeft aan in hoeverre ze er vertrouwen in hebben dat hun gegevens anoniem behandeld zullen worden. Ze kunnen de vragen over hun leeftijd, geslacht en studiejaar openlaten. 1 leerling vulde zijn of haar leeftijd niet in en 1 vulden de onderwijsvorm niet in. Er was geen enkele leerling die het geslacht of het leerjaar niet invulde.

Om de kwaliteit van de antwoorden op de vragen naar middelengebruik te verhogen, hebben we de antwoorden van een aantal leerlingen geweerd vóór de trekking van de steekproef:

We maakten gebruik van een 'dummy' variabele (NTSC). De vragenlijsten van iedereen die beweerde dat product ooit te hebben gebruikt, werden verwijderd. Het ging om 533 leerlingen (1.5%).

[3] Enkel scholen die ASO, TSO en/of BSO in hun aanbod hebben.

Ook de vragenlijsten van iedereen die beweerde elk product van een bepaalde productcategorie (alcohol, medicatie, illegale drugs) dagelijks te hebben gebruikt, werden eruit geselecteerd. In totaal was er slechts één leerling die beweerde alle illegale drugs dagelijks te gebruiken. Geen enkele leerling beweerde alle alcoholische dranken of alle soorten medicatie dagelijks te gebruiken.

Enkele toelichtingen

(1) Vooraleer we dieper ingaan op de resultaten nog een woordje uitleg bij een aantal begrippen die we in de tekst hanteren. Met '**nooit**' bedoelen we uiteraard de leerlingen die nog nooit in hun leven dat gedrag hebben gesteld. Met '**stoppers**' of '**niet laatste jaar**' duiden we de leerlingen aan die ooit dat gedrag wel hebben gesteld, maar niet meer tijdens het jaar voor de leerlingenbevraging. '**Occasioneel**' is de term die we gebruiken als we het over de leerlingen hebben die tijdens het jaar voor de bevraging een bepaald gedrag hebben gesteld, maar minder dan eenmaal per per week. We spreken over '**regelmatig**' als we de leerlingen willen aanduiden die tijdens het jaar voor de bevraging dat gedrag minstens eenmaal per week tot dagelijks hebben gesteld.

(2) Wanneer we in het rapport spreken over **lifetimeprevalentie**, bedoelen we het aantal leerlingen dat minstens eenmaal in zijn leven een bepaald product heeft gebruikt of een bepaald gedrag heeft gesteld. **Prevalentie** doelt op het aantal leerlingen dat tijdens het jaar voorafgaand aan de bevraging een bepaald product heeft gebruikt of een bepaald gedrag heeft gesteld. Met **frequentie** verwijzen we naar hoe vaak leerlingen een bepaald product gebruikt of bepaald gedrag gesteld hebben.

(3) We maken in de tekst ook vergelijkingen tussen de laatste vier schooljaren[4]. Hierbij gaan we op zoek naar eventueel aanwezige tendenzen over de vier jaren heen. We behandelen enkel de verschillen die statistisch significant zijn.
Ook wanneer we het hebben over verschillen tussen groepen (leeftijdsgroepen, onderwijsvorm, geslacht, schooljaar, aantal deelnames aan de bevraging), hebben we het steeds over statistisch significante verschillen, tenzij uitdrukkelijk anders wordt vermeld.

[4] Tijdens de eerste twee schooljaren (januari-juni 1999 en schooljaar 1999-2000) gebruikten we een verschillende vragenlijst en werkten we met een andere firma voor de inscanning van de vragenlijsten. Daarom zijn de gegevens van de zes schooljaren niet met elkaar vergelijkbaar en beperken we ons tot de vier laatste.

Middelengebruik (vraag 6)

Druggebruik bij jongeren is al lang geen zeldzaamheid meer. Omdat druggebruik een maatschappelijk verschijnsel is dat niet ophoudt bij de schoolpoort, krijgen vrijwel alle Vlaamse scholen ermee te maken. Drugs op school vormen in de eerste plaats een probleem voor de school. De jongeren zelf hebben er meestal niet zoveel problemen mee. Voor de overgrote meerderheid gaat het immers om experimenteren, eerder dan om regelmatig gebruik. Toch moet de school hierin een positie innemen. Ze draagt als belangrijk deel van de maatschappij immers mee de verantwoordelijkheid om druggebruik bespreekbaar te maken en jongeren verantwoord te leren omgaan met alcohol en andere drugs.

Bij zowel jongeren als ouders en leerkrachten leeft vaak een verkeerd beeld over jongeren en illegale drugs. Die ideeën worden beïnvloed door de mediaberichtgeving over druggebruik bij jongeren, de eigen ervaringen en observaties, geruchten, enzovoort. Zo schatten illegaledruggebruikers het aantal druggebruikers in een klas of school veel groter in dan niet-gebruikers en dan het werkelijke aantal.

Naast de invloed van de media zijn er ook andere maatschappelijke en culturele factoren (wetgeving, beschikbaarheid, subcultuur, …) die ervoor zorgen dat sommige drugs maatschappelijk aanvaard worden en andere niet. Dit komt tot uiting in zowel voorkomen als frequentie van gebruik. Zo zijn alcohol en tabak maatschappelijk aanvaarde drugs en bijgevolg gebruikt een groter percentage jongeren deze middelen, in vergelijking met illegale drugs.

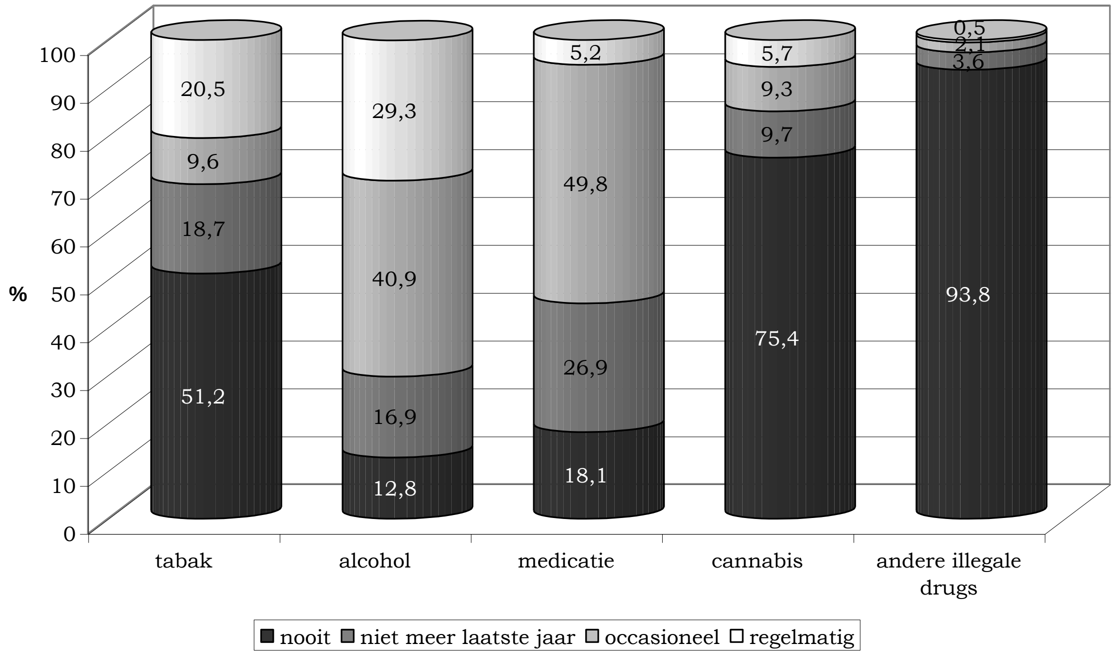
De opsplitsing in legale (alcohol, tabak, geneesmiddelen) en illegale (cannabis, XTC, cocaine, heroïne, …) middelen kan de indruk wekken dat het gaat om gevaarlijke en minder gevaarlijke producten, maar dit is niet juist. Overmatig gebruik van alle drugs - legale en illegale - kan, naast (lichamelijke of psychische) afhankelijkheid, ook veel andere problemen veroorzaken van lichamelijke, psychische, sociale, financiële of juridische aard.

Daarom worden de leerlingen in deze enquête niet enkel bevraagd over illegaledruggebruik, maar ook over het gebruik van de legale genotmiddelen. Wanneer we het in deze tekst hebben over drugs, bedoelen we zowel legale als illegale drugs.

Algemeen

Zoals dit ook het geval was in de vorige schooljaren (zie de vergelijkingen verder in dit rapport), is **alcohol** nog steeds de nummer één onder de psychoactieve middelen: het wordt door het grootste aantal leerlingen in het secundair onderwijs gebruikt en het is bovendien ook het meest frequent gebruikte middel onder hen (grafiek 1). 87.2% van alle leerlingen in het secundair onderwijs heeft ooit alcohol gedronken, 70.2% dronk ook tijdens het jaar voor de bevraging alcohol: 40.9% deed dit occasioneel, 29.3% deed dit minstens regelmatig.
Medicatie komt op de tweede plaats, tenminste als we het hebben over het aantal leerlingen dat medicatie gebruikt(e) en niet over hoe vaak ze dat doen. Want het gaat in de meeste gevallen om occasioneel gebruik: 49.8% neemt occasioneel medicatie tegenover 5.2% regelmatig.
48.8% van alle middelbare scholieren heeft ooit **tabak** gerookt en 30.1% rookte ook nog het jaar voor de bevraging. De meesten onder hen roken regelmatig.

grafiek 1: gebruik van tabak, alcohol, medicatie, cannabis en andere illegale drugs

24.7% van alle leerlingen in het secundair onderwijs heeft ooit **cannabis** gebruikt. Voor 15.0% onder hen was dit het laatste jaar: 9.3% deed dit occasioneel, 5.7% deed dit regelmatig.

6.2% heeft ooit een **andere illegale drug dan cannabis** geprobeerd; 2.6% experimenteerde er het voorbije jaar nog mee. Slechts een enkeling (0.5%) ging over tot regelmatig gebruik ervan.

Tabak

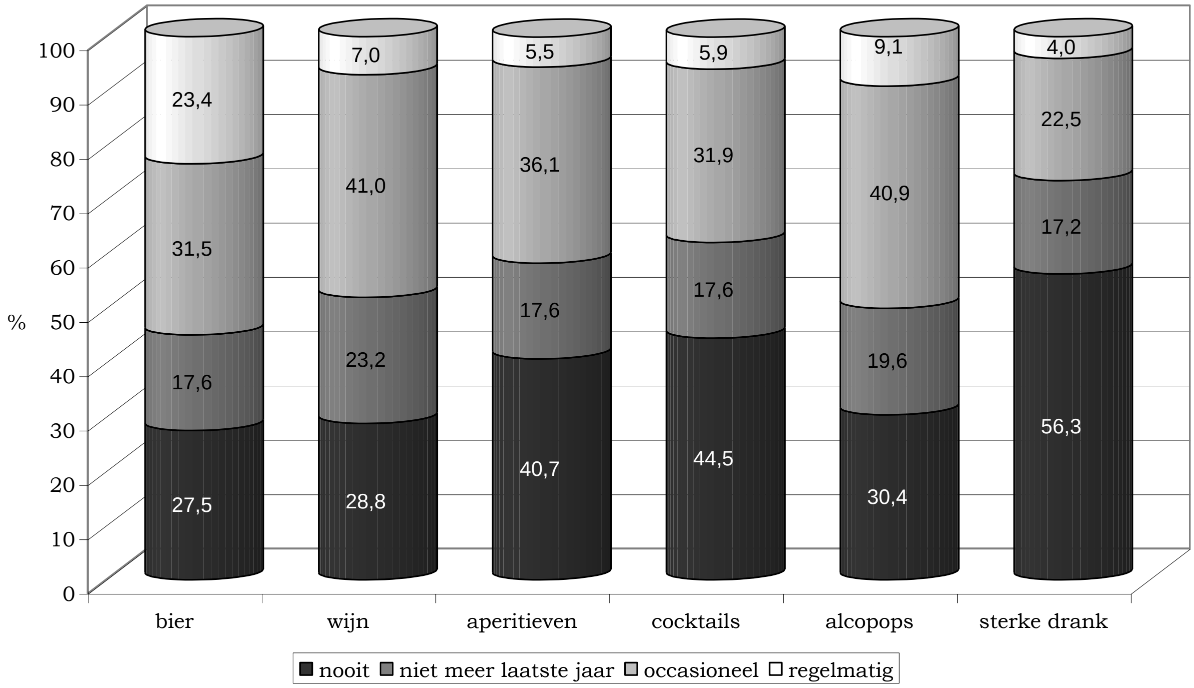
De sterkste stijging in roken situeert zich tussen de 12-14-jarigen en de 15-16-jarigen: 60.4% heeft op de leeftijd van 15-16 jaar ooit tabak gerookt; bij de 17-18-jarigen is dit 69.6%; 38.7% rookte het voorbije jaar.
Er is verder een uitgesproken verschil in rookgedrag tussen leerlingen in het ASO tegenover leerlingen in het TSO of BSO. In het TSO en BSO roken er veel meer: respectievelijk 37.3% en 44.0% van hen rookte het afgelopen jaar. In het ASO was dit slechts 19.8%.
Tussen jongens en meisjes is er nauwelijks verschil in rookgedrag.

Alcohol

78.8% van de leerlingen heeft voor de leeftijd van vijftien al eens alcohol gedronken en 49.9% ook het voorbije jaar. Op de leeftijd van 15-16 jaar is de overgrote meerderheid van de leerlingen al in contact gekomen met alcohol. Met de leeftijd neemt ook al snel de frequentie van alcoholgebruik toe: 38.7% van de 15-16-jarigen en 55.1% van de 17-18-jarigen drinkt regelmatig alcohol. We zien tussen de onderwijsvormen en tussen jongens en meisjes nauwelijks een verschil in prevalentie. Het verschil zit in verschillende drankpatronen: TSO- en BSO-leerlingen drinken vaker alcohol dan ASO-leerlingen en jongens drinken vaker alcohol dan meisjes.

Van alle alcoholische dranken zijn bier en alcopops de meest populaire (grafiek 2). Hoewel ongeveer evenveel leerlingen bier en alcopops drinken, drinken ze vaker bier dan alcopops: 23.4% drinkt minstens een keer per week bier; 9.1% drinkt even vaak alcopops.

grafiek 2: gebruik van bier, wijn, aperitieven, cocktails, alcopops en sterke drank

Medicatie

Het medicatiegebruik neemt, zoals alle andere producten, toe met de leeftijd. Het gaat voornamelijk om het gebruik van lichte pijnstillers en om occasioneel gebruik. We zien wel dat regelmatig medicatiegebruik meer voorkomt in het TSO en het BSO dan in het ASO.

Meisjes consumeren opvallend meer medicatie dan jongens. Dit verschil heeft alles te maken met een groter occasioneel gebruik. We vinden een geslachtsverschil terug voor lichte pijnstillers en voor opwekmiddelen: lichte pijnstillers worden meer door meisjes gebruikt en opwekmiddelen meer door jongens.

Cannabis

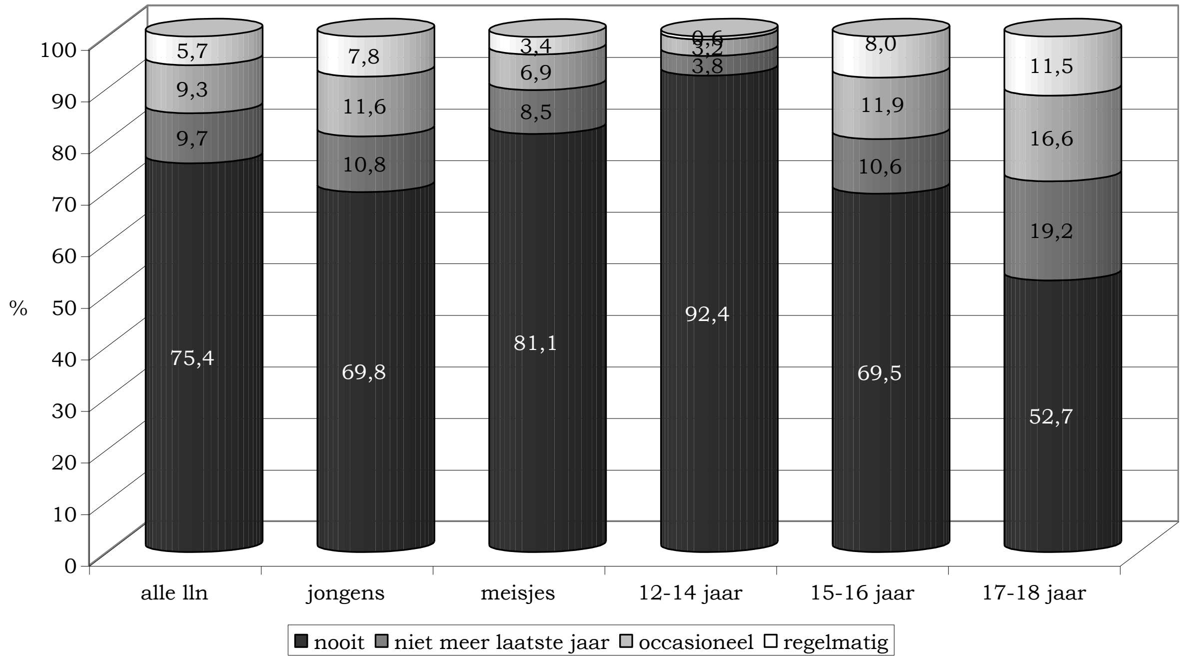
Gemiddeld is een kwart van alle leerlingen ooit in contact gekomen met cannabis (grafiek 3). Voor 15.0% gebeurde dit in de loop van het voorbije jaar. 2 op 3 cannabisgebruikers gebruiken occasioneel cannabis.

De sterkste stijging in het gebruik van cannabis doet zich voor vóór de leeftijd van 15 jaar. Maar ook daarna neemt het gebruik toe: van de 17-18-jarigen heeft bijna de helft (48.3%) ooit cannabis geprobeerd, maar voor 19.2% was dit al langer dan een jaar geleden. 28.1% van de 17-18-jarigen gebruikte het afgelopen jaar cannabis: 16.6% occasioneel en 11.5% regelmatig.
Cannabis wordt ook, zowel occasioneel als regelmatig, meer door jongens dan meisjes gebruikt. Onder de gebruikers van cannabis zijn er meer occasionele dan regelmatige gebruikers, behalve in het BSO, daar zijn beide groepen ongeveer even groot.

Andere illegale drugs dan cannabis

Het gebruik van andere illegale drugs dan cannabis komt weinig voor in het secundair onderwijs. 2.6% van alle leerlingen gebruikt ze. Het gaat vooral om leerlingen in de oudste leeftijdsgroep en uit het BSO.

grafiek 3: cannabisgebruik door jongens en meisjes en door verschillende leeftijdsgroepen

Gokken (vraag 7)

Behalve vragen over druggebruik stelden we ook een vraag over spelen voor geld. We bevroegen het spelen op gokautomaten, het spelen met de lotto, wedden voor geld en kaarten voor geld.

We maken een duidelijk onderscheid tussen behendigheids- en kansspelen. Behendigheidsspelen zijn spelen waarbij de speler de uitslag kan beïnvloeden door techniek en vaardigheid. Het zijn ook deze twee elementen die de uitslag (score) bepalen. Met deze spelen kan men geen geld verdienen of verliezen. De bekendste voorbeelden zijn de flipperkasten en videospelletjes. Behendigheidsspelen worden niet gerekend onder spelen voor geld.

Bij kansspelen kan de speler de uitslag, die door het lot wordt bepaald, niet beïnvloeden. Een voorbeeld van een kansspel is dobbelen. Kansspelen waarbij geld wordt ingezet om winst te behalen, worden als gokken beschouwd. Bekende voorbeelden hiervan zijn casino-spelen, kansspelautomaten (bijvoorbeeld fruitautomaten), bingo, het wedden op paarden, de lotto. Wedden voor geld kunnen we ook toevoegen aan dit lijstje.

We kunnen daarnaast ook nog een onderscheid maken tussen riskante en niet-riskante kansspelen. Bij riskante kansspelen is de tijd tussen inzet en winst of verlies kort. Een bekend voorbeeld hiervan is de 'subito'. 'Om te winnen moet je krabben' en dit is snel gebeurd. Bij eventuele winst is de verleiding groot om onmiddellijk een nieuwe 'subito' te kopen. Bij de lotto is de tijd tussen inzet en opbrengst wat groter. Je moet wachten tot er een trekking plaatsvindt voor je weet of je wint of verliest.

Gokken kan tot problemen op financieel en relationeel vlak leiden, maar ook tot problemen op het werk of op school. Bijgevolg kan ook gokken, net als roken en drinken, een risicogedrag vormen voor jongeren. Het gokgedrag bij jongeren is echter nog zelden onderzocht in België. Meer informatie over gokken vind je in het 'cahier gokken' van VAD.

Hoewel 43.8% ooit al wel eens voor geld heeft gespeeld - hetzij op gokautomaten, hetzij met de lotto, met de kaarten of met wedden - gebeurt dit eerder occasioneel. Het populairst zijn wedden voor geld en het spelen met de lotto.

Op het spelen met de lotto na, komen de verschillende gokvormen beduidend meer voor bij jongens dan bij meisjes. Er zijn weinig verschillen tussen de drie onderwijsvormen en zelfs niet tussen de verschillende leeftijdscategorieën.

Motieven voor gebruik en niet-gebruik van illegale drugs (vragen 13a en b)

Naast het gebruik hebben we ook gepeild naar de heersende opinies van leerlingen over het al dan niet gebruiken van illegale drugs. De vraag is zo gesteld dat de leerling zowel gaat nadenken over zijn eigen motieven als over de motieven van andere jongeren. Ze luidt als volgt: "Wat zijn volgens jou de drie belangrijkste redenen waarom jongeren illegale drugs (alle, ook cannabis) gebruiken / niet gebruiken?".

De meeste jongeren die experimenteren met illegale drugs, houden na een aantal keren vanzelf op met gebruiken. Andere jongeren beslissen om door te gaan. Motieven spelen hierbij een belangrijke rol.

Preventie tracht niet alleen de motieven die leiden tot gebruik te erkennen en kritisch te bevragen, maar wil zeker de motieven om niet te gebruiken, versterken of bevestigen.

Door de taboesfeer en het illegale karakter van sommige drugs, beschikken veel mensen slechts over een beperkte kennis van de producten en hun werking. Er bestaan veel mythen over de effecten, risico's en gevolgen van gebruik op korte of lange termijn van zowel legale als illegale middelen. “Zwarte koffie is hét tegengif voor alcohol” en “Cannabis roken is gezonder dan een sigaret roken” zijn veel voorkomende, maar foutieve beweringen.

Het verschaffen van juiste informatie maakt daarom een belangrijk deel uit van preventie, al vormt kennis alleen geen voldoende voorwaarde voor gedragsverandering. Hoewel iedereen wéét dat roken schadelijk is voor de gezondheid, zijn er immers heel wat mensen die blijven roken en die de ogen sluiten voor dergelijke informatie. Dit heeft onder meer te maken met het feit dat verschillende factoren een invloed uitoefenen bij het ontstaan van gedragingen.

Zo zien we dat veel jongeren niet roken omwille van de effecten, maar om erbij te horen. Hetzelfde geldt voor het gebruik van andere middelen. Daarom is er ook meer nodig dan enkel rationele argumenten en uitgebreide informatie. Een goede dosis zelfvertrouwen, de vaardigheid om met groepsdruk om te gaan, kunnen beschikken over de juiste coping-mechanismen en zoveel andere factoren beïnvloeden mee de keuze om al dan niet drugs te gebruiken en verdienen minstens evenveel aandacht.

Motieven voor gebruik[5]

Meer dan de helft van alle leerlingen denkt dat jongeren illegale drugs gebruiken voor de kick en om stoer te doen (respectievelijk 52.4% en 52.0%). Een bijna even groot deel (43.8%) meent dat ze dit doen uit nieuwsgierigheid en één op drie leerlingen (35.6%) vermoedt dat druk van vrienden hierin een rol speelt.

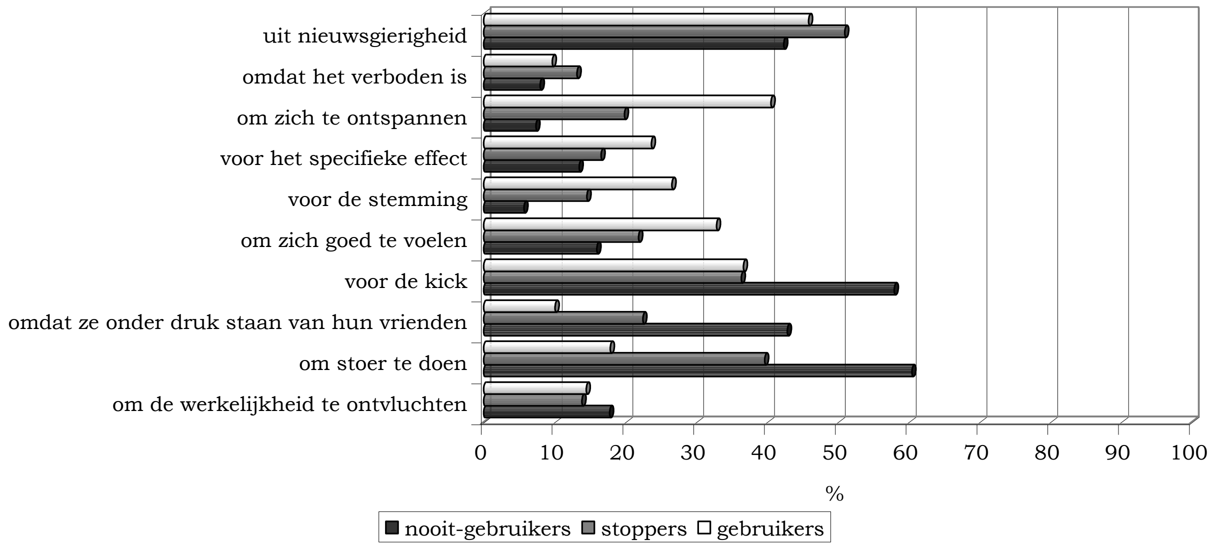
Naarmate de leerlingen ouder zijn, komen daar ook nog motieven bij die te maken hebben met de verwachte effecten van het middel (om zich goed te voelen, om zich te ontspannen).

'Om de werkelijkheid te ontvluchten' en 'omdat ze onder druk staan van vrienden' worden veel meer vermeld door leerlingen uit het ASO en door meisjes. BSO-leerlingen hebben het dan weer vaker over stress als motivator voor illegaledruggebruik.

[5] Omdat leerlingen slechts drie items uit een lijst konden aanduiden en we dus niet over informatie beschikken in welke mate ze de andere motieven ook een, weliswaar minder belangrijke, rol toedichtten, kunnen we voor de vergelijkingen tussen de drie leeftijdsgroepen, tussen jongens en meisjes, tussen de drie onderwijsvormen en tussen nooit-gebruikers, stoppers en gebruikers van illegale drugs enkel een beschrijving van de tabellen geven, maar geen uitspraken doen over de significantie van eventuele observeerbare verschillen.

Net omwille van de specifieke vraagstelling vonden we het ook interessant om de antwoorden van gebruikers en niet-gebruikers van illegale drugs op deze vraag te vergelijken (grafiek 4). We zien een verschil in de antwoorden tussen nooit-gebruikers, stoppers en gebruikers van illegale drugs. De nooit-gebruikers duidden de volgende motieven het meest aan: om stoer te doen, voor de kick, uit nieuwsgierigheid en de (vermeende) druk van vrienden. Verder hadden ze het meer over stressfactoren en een manier om de werkelijkheid te ontvluchten. Bij de stoppers neemt het belang toe van de motieven die te maken hebben met het verwachte effect van de drugs. Bij hen vinden we ook relatief het grootste aantal die nieuwsgierigheid aanhaalden en het verboden karakter. De druggerelateerde motieven, meer bepaald de effecten van drugs, werden het meest aangekruist door de gebruikers. Stoerdoenerij en druk van vrienden spelen volgens hen niet zo'n grote rol.

grafiek 4: Motieven voor het gebruik van illegale drugs, volgens nooit-gebruikers, stoppers en gebruikers van illegale drugs

Motieven voor niet-gebruik[6]

De reeks motieven die leerlingen aanhalen waarom jongeren geen illegale drugs gebruiken is meer gedifferentieerd dan voor de motieven voor gebruik, wellicht omdat ze hiervoor op hun eigen ervaringen kunnen terugvallen (de meerderheid is niet-gebruiker), terwijl ze voor het beantwoorden van de andere vraag misschien eerder putten uit een (meer stereotiep) beeld dat ze hebben over gebruikers.

De angst om verslaafd te worden steekt met kop en schouders boven de andere motieven uit (48.0%). Op de tweede plaats komt 'omdat ze geen drugs nodig hebben' (34.5%), gevolgd door schrik voor de ouders (30.6%). Meer dan een kwart (27.8%) denkt ook dat jongeren geen illegale drugs gebruiken omdat illegale drugs gevaarlijk zijn. Werden ook vaak vermeld: de kostprijs (te

[6] Omdat leerlingen slechts drie items uit een lijst konden aanduiden en we dus niet over informatie beschikken in welke mate ze de andere motieven ook een, weliswaar minder belangrijke, rol toedichtten, kunnen we voor de vergelijkingen tussen de drie leeftijdsgroepen, tussen jongens en meisjes, tussen de drie onderwijsvormen en tussen nooit-gebruikers, stoppers en gebruikers van illegale drugs enkel een beschrijving van de tabellen geven, maar geen uitspraken doen over de significantie van eventuele observeerbare verschillen.

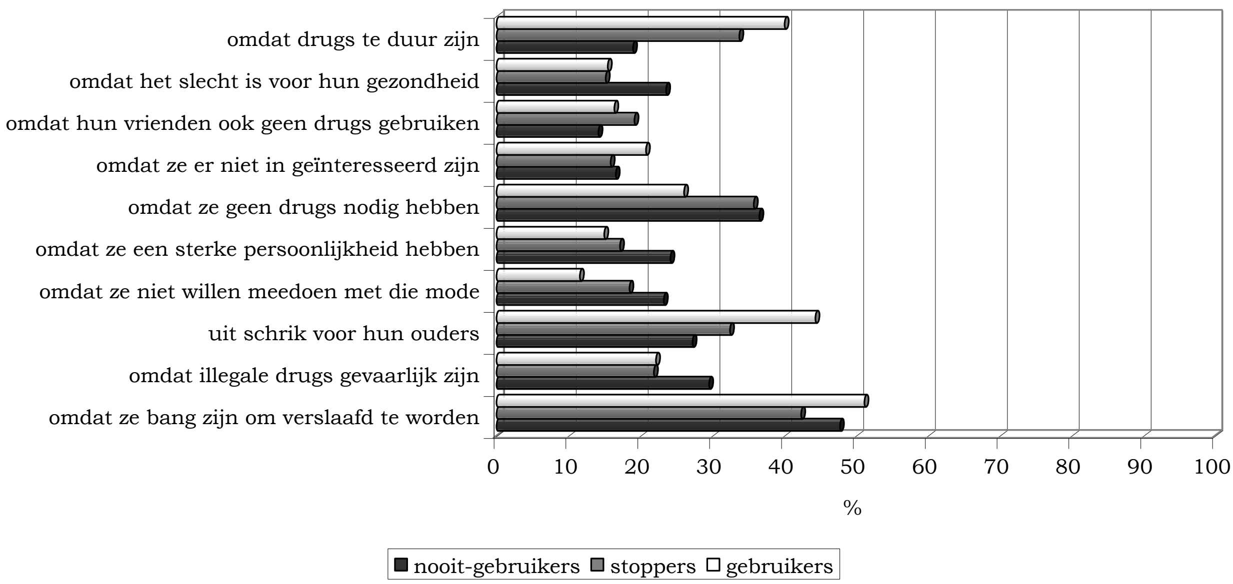
duur), een sterke persoonlijkheid, slecht voor de gezondheid en niet willen meedoen met die mode.

De jongere leerlingen beroepen zich meer op motieven die met angst te maken hebben, terwijl de oudere leerlingen meer belang hechten aan persoonlijkheidsmotieven.

Ongeveer dezelfde motieven worden aangehaald door de leerlingen in de drie onderwijsvormen, maar ze geven er niet hetzelfde gewicht aan.De meeste angstgerelateerde motieven vinden we meer terug bij de leerlingen in het TSO en BSO. Uitzondering hierop is de angst voor controleverlies, dat meer vermeld werd in het ASO. Het hebben van een sterke persoonlijkheid werd in dit kader minder belangrijk ingeschat door TSO-en BSO-leerlingen; zij legden meer nadruk op het niet geïnteresseerd zijn in drugs. Sportief zijn scoorde in het BSO opvallend hoger dan in de andere twee onderwijsvormen.

Tussen jongens en meisjes hebben we vrij grote verschillen gevonden. Jongens vermeldden de meeste angstmotieven (met uitzondering van angst voor controleverlies) vaker dan meisjes. Deze laatsten duidden veel meer persoonlijkheidsgerelateerde motieven aan. Meer meisjes dan jongens dachten ook dat het feit dat men geen vrienden heeft die illegale drugs gebruiken een belangrijk motief was om er zelf ook geen te gebruiken.

grafiek 5: (vermeende) motieven voor het niet-gebruik van illegale drugs, volgens nooit-gebruikers, stoppers en gebruikers van illegale drugs

Uiteraard hebben we ook voor deze vraag de vergelijking gemaakt tussen gebruikers en niet-gebruikers van illegale drugs. Dan blijkt dat gebruikers het meest van al denken dat bang zijn om verslaafd te worden, schrik voor de ouders en een hoge kostprijs van illegale drugs belangrijke motieven zijn om geen illegale drugs te gebruiken (grafiek 5). Stoppers benadrukken meer het niet-gebruik van vrienden en het sportief zijn. Niet-gebruikers hebben het meer over het gevaarlijke karakter van illegale drugs, het risico op controleverlies en beklemtonen de persoonlijkheidsgebonden motieven, zoals niet willen meedoen met die mode, een sterke persoonlijkheid, geen drugs nodig hebben (ook de stoppers schatten het belang van dit motief hoog in) en de gevolgen voor de gezondheid.

Wat betreft de angstmotieven duidden stoppers en gebruikers meer de angst om verslaafd te worden en schrik voor ouders en politie aan, terwijl niet-gebruikers meer het gevaarlijke karakter van illegale drugs en de angst voor controleverlies aanhaalden.

Ook de beschermende invloed van bepaalde persoonlijkheidsfactoren wordt anders ingeschat door de drie groepen. Er is overeenstemming over welke van de eigenschappen de belangrijkste is: geen drugs nodig hebben. Maar voor gebruikers van illegale drugs komt daarna er niet in geïnteresseerd zijn, stoppers kiezen het niet willen meedoen met die mode en sportief zijn en nooit-gebruikers een sterke persoonlijkheid en niet willen meedoen met die mode.

De school als leer- en leefomgeving (vragen 8-10)

De vragenlijst ging niet alleen over middelengebruik, maar bevroeg ook de omgeving van de jongere, zoals onder meer de schoolomgeving. Naast expliciete preventie in het schoolcurriculum zijn ook het verborgen curriculum en het schoolklimaat van groot belang bij het verantwoord leren omgaan met alcohol en andere drugs. In het opvoedingsproces willen we waarden en normen meegeven en jongeren de persoonlijke en sociale vaardigheden bijbrengen die hen in staat stellen bewuste en verantwoorde keuzes te maken. De sfeer op school bepaalt voor een groot stuk hoe de ondersteuning van die vaardigheden die belangrijk zijn bij drugpreventie, wordt ervaren (bijvoorbeeld opkomen voor je mening, leren 'neen' zeggen, problemen oplossen, …). Uit onderzoek blijkt dat, wanneer een jongere zich niet thuisvoelt op school, dit een verhoogd risico kan inhouden voor alcohol- en ander drugmisbruik.

Een positief schoolklimaat wordt bepaald door vele factoren: het contact tussen leerkrachten en leerlingen, tussen leerkrachten onderling en leerlingen onderling, tussen directie en leerlingen, de prestatiegerichtheid, de leerlingenbegeleiding, de infrastructuur, de middagactiviteiten, het schoolbeleid en de mogelijkheid tot participatie eraan door de leerlingen.

Om de sfeer op school te bevragen, hebben we onder meer een aantal schalen gebruikt: sfeer op school, assertiviteit, relatie met de leerkrachten en relatie met de klasgenoten.

De vragen over de school zelf zijn in de eerste plaats bedoeld om de school informatie te verstrekken waarmee zij verder kan werken. Daarnaast kunnen de gegevens een algemeen beeld schetsen van hoe de jongere zich voelt in het secundair onderwijs.

Schoolsfeer

Uit de gegevens blijkt dat een groot deel van de leerlingen in het secundair onderwijs de sfeer op school wel goedvindt (66.1%) en het er meestal wel tof vindt (50.6%). 39.0% vindt de meeste lessen wel saai. Er is ook een niet onbelangrijke groep (18.0%) die liever geen les meer zou volgen. Vreemd genoeg ligt dat cijfer in elke leeftijdsgroep ongeveer even hoog, in tegenstelling tot de algemene schoolsfeer, die door oudere leerlingen slechter wordt beoordeeld dan door jongere. Verder appreciëren ASO-leerlingen de sfeer op school het meest, gevolgd door de TSO-leerlingen en pas daarna door de BSO-leerlingen. TSO-leerlingen vinden de meeste lessen wel saaier dan alle andere leerlingen.
Meisjes zijn enthousiaster over de schoolsfeer dan jongens: ze vinden het er toffer, ze vinden de sfeer er goed, ze vinden de lessen minder saai en er zijn minder meisjes die liever geen les meer zouden volgen.

Assertiviteit

84.2% van de leerlingen ervaart geen problemen om zichzelf te verdedigen tegenover een leerkracht wanneer die onterecht boos is op hem of haar. 78.1% durft het woord te nemen namens de klas. 45.5% vindt het wel vervelend om voor de klas te komen. 12.9% wordt verlegen als de leerkracht hem of haar iets vraagt in de klas.

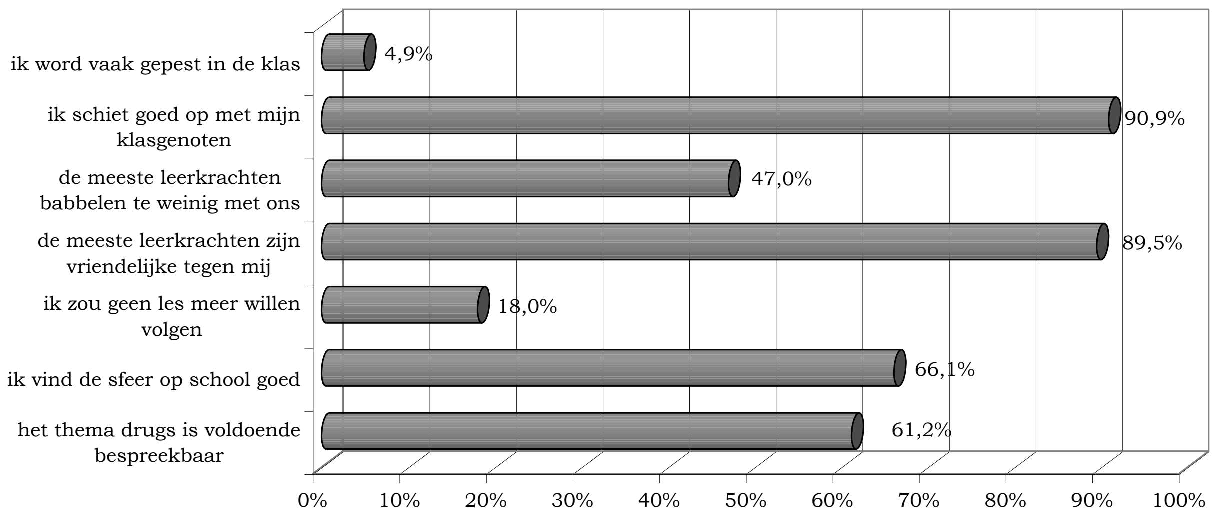
Hoe ouder de leerlingen, hoe beter ze voor zichzelf durven opkomen als een leerkracht onterecht boos is op hen. Op de leeftijd van 15-16 jaar is de groep die het vervelend vindt om voor de klas

te komen het grootst; op 17-18 jaar is die het kleinst.
In het BSO zijn de leerlingen minder vlug verlegen als de leerkracht hen iets vraagt in de klas en durven ze het best iets namens de klas te zeggen.
Meisjes zijn over de hele lijn minder assertief dan jongens.

Relatie met leerkrachten

89.5% van de leerlingen vindt dat de meeste leerkrachten vriendelijk zijn tegen hen en 74.1% zegt dat ze geduldig luisteren als ze hen iets vragen. Toch vindt bijna de helft (47.0%) dat de meeste leerkrachten te weinig met hen babbelen en voelt een kwart (24.7%) zich niet door hen begrepen.

grafiek 6: Schoolbeleving

De behoefte om meer met de leerkrachten te babbelen leeft nog meer bij de leerlingen van 15-16 jaar dan bij de andere leerlingen. De nood aan meer begrip steekt vooral de kop op vanaf de leeftijd van 15 jaar. Vanaf die leeftijd neemt ook het percentage af van de leerlingen die vinden dat de meeste leerkrachten geduldig luisteren als ze hen iets vragen. De TSO-leerlingen klagen er het hardst over dat de meeste leerkrachten te weinig met hen babbelen. Wat betreft de andere vragen over de relatie met de leerkrachten, laten de ASO-leerlingen zich hierover het meest positief uit en de BSO-leerlingen het meest negatief.
Jongens en meisjes vinden in dezelfde mate dat de leerkrachten te weinig met hen babbelen. Verder zijn meisjes veel beter te spreken over de relatie met hun leerkrachten.

Relatie met klasgenoten

Veruit de meeste leerlingen schieten goed op met hun klasgenoten (90.9%) en bijna evenveel leerlingen (84.5%) menen op hun hulp te mogen rekenen als ze dat zouden vragen. 12.7% voelt zich er echter een beetje buiten staan in de klas en 4.9% wordt vaak gepest in de klas.

Hoe jonger de leerlingen hoe meer ze zeggen goed op te schieten met hun klasgenootjes. De 17-18-jarigen voelen zich meer dan de andere leerlingen er wat buiten staan.
De sfeer is ongeveer even goed in ASO- en TSO-klassen; die in het BSO wijkt er wat van af. Daar zijn er minder leerlingen die zeggen dat ze goed kunnen opschieten met hun klasgenoten en ook minder die van hen hulp verwachten mochten er ze erom vragen. Verder komt pesten ook meer voor in het BSO.
Jongens en meisjes komen ongeveer even goed overeen met hun klasgenoten. Alleen worden jongens vaker gepest dan meisjes.

Bespreekbaarheid van het thema drugs

61.2% van de leerlingen in het Vlaams secundair onderwijs vindt het thema drugs voldoende bespreekbaar in de school. Er zijn op dit vlak geen verschillen tussen leeftijdsgroepen, onderwijsvormen of jongens en meisjes.

Meningen over roken en alcohol drinken op school(se activiteiten) (vragen 20-21)

In het kader van een drugbeleid op school pleiten we voor actieve participatie van de leerlingen, door het verhogen van hun betrokkenheid en door het vergroten van hun inspraak. Een eerste argument hiervoor is dat aansluiting vinden bij de doelgroep een voorwaarde is voor het welslagen van preventie-initiatieven. Door te luisteren naar wat jongeren zelf te vertellen hebben, kan je hun leefwereld al heel goed leren kennen. Zo krijg je niet alleen de kans om te ontdekken wat jongeren zelf in hun mars hebben, maar is het ook makkelijker in te schatten langs welke wegen je hen best kan bereiken.

Opgroeiende jongeren hebben een eigen mening en het is belangrijk dat ze daarin ernstig genomen worden. Voor hun zelfvertrouwen, zelfstandigheid en sociaal functioneren is het belangrijk dat hun mening gehoord en in rekening gebracht wordt. Binnen de schoolcontext is het daarom ook noodzakelijk om de ontwikkeling van een eigen mening te stimuleren en een forum te creëren waar deze meningen tot hun recht kunnen komen. Een leerlingenraad of een leerlingenparlement bieden hiertoe mogelijkheden, maar hoeven niet de enige weg te zijn. Bovendien weet men dat - wanneer leerlingen zelf betrokken worden - het drugbeleid beter aansluit bij de noden van de jongeren en dat de leerlingen dit beleid beter aanvaarden en opvolgen.

We vroegen de leerlingen hoe ze staan tegenover een verbod op roken en alcohol drinken op bepaalde plaatsen op school en bij bepaalde schoolse gelegenheden, zoals een schoolfeestje of een schooluitstap.

Roken op bepaalde plaatsen op school

47.3% van de leerlingen is tegen roken op bepaalde plaatsen op school. 33.1% vindt dat dit wel moet kunnen en 19.5% wil dit enkel toegelaten zien voor de oudste leerlingen.

Een meerderheid van de jongste leerlingen is hiertegen, bij de oudere leerlingen is net een meerderheid voor. De oudsten (17-18 jaar) willen op dit vlak wel meer voorrechten, terwijl de 15-16-jarigen liever iedereen gelijk voor de wet zien.
In het ASO is een meerderheid van de leerlingen tegen; in het TSO en BSO zijn ongeveer evenveel leerlingen net vóór zo'n regeling.
Meer meisjes dan jongens zijn tegenstander van roken op bepaalde plaatsen op school.
Rokers zijn veel meer voorstander van rookfaciliteiten op school dan niet-rokers.

Alcohol drinken op bepaalde plaatsen op school

79.3% van de leerlingen vindt dan weer niet dat alcohol drinken op bepaalde plaatsen op school kan.

De oudsten zijn nog meer tegen alcohol drinken op school dan de jongere leerlingen.
In het ASO is de tegenstand hiertegen groter dan in het TSO en BSO.
Meisjes spreken zich over dit onderwerp nog negatiever uit dan jongens.
Leerlingen die het voorbije jaar alcohol dronken zijn hier minder tegen dan leerlingen die in die periode geen alcohol dronken.

Roken bij bepaalde schoolse activiteiten

40.3% van de leerlingen wil niet kunnen roken bij bepaalde schoolse activiteiten, zoals een schoolreis of een -feestje. 44.4% wil dit wel kunnen, 15.4% vindt dat dit voorbehouden moet blijven voor de oudste leerlingen.

Ook hier zijn de jongsten tegen de mogelijkheid tot roken bij bepaalde schoolse activiteiten, in tegenstelling tot de oudere leerlingen en willen de oudste leerlingen op dit vlak meer voorrechten dan jongere leerlingen.
Verder zijn ASO-leerlingen veel meer tegen roken bij schoolse gelegenheden dan leerlingen van de twee andere onderwijsvormen.
Meisjes willen op dit vlak opnieuw wat strengere regels dan jongens.
Rokers willen dan weer een minder strenge aanpak dan de niet-rokers.

Alcohol drinken bij bepaalde schoolse activiteiten

Een nipte meerderheid (52.3%) van alle leerlingen vindt niet dat ze alcohol moeten kunnen drinken bij bepaalde schoolse activiteiten. 47.7% wil dit wel: 28.7% wil dat voor iedereen en 19.0% wil dit enkel voor de oudste leerlingen.

We zien opnieuw dat terwijl van de jongste leerlingen een ruime meerderheid hiertegen is, de oudere leerlingen er juist voorstander van zijn en dat de oudste leerlingen de pleitbezorgers zijn van soepelere regels voor henzelf.
Enkel in het TSO is minder dan de helft van de leerlingen tegen alcohol drinken bij bepaalde schoolse activiteiten. ASO-leerlingen zijn het meest te vinden voor verschillende regels naargelang de leeftijd.
Veel meer jongens dan meisjes willen kunnen alcohol drinken bij schoolse gelegenheden.

Vrijetijdsbesteding (vragen 5- 6)[7]

Preventieactiviteiten vertrekken best vanuit de leefwereld van de jongeren zelf. Daarom is het zinvol om te weten wat hen bezighoudt, waaraan ze hun vrije tijd besteden. Vrije tijd biedt niet alleen mogelijkheden om te ontspannen, maar het is ook een sociaal gebeuren waarin jongeren ervaringen kunnen opdoen met vriendschap en andere soorten relaties. De vrije tijd is naast het onderwijs een belangrijk levensdomein waar jongeren kansen krijgen om zich verder te ontplooien, grenzen af te tasten, keuzes te maken en verantwoordelijkheid op te nemen.

Gevraagd naar hun favoriete vrijetijdsbestedingen, antwoordden de leerlingen dat ze het liefst computeren (44.1%), tv of video kijken (43.9%), muziek beluisteren (38.4%), sporten in clubverband (34.8%) en langsgaan bij vrienden of vriendinnen (37.3%).

TV of video kijken, computeren en sporten in clubverband komen meer voor bij de jongste leerlingen, langsgaan bij vrienden of vriendinnen en uitgaan (café, fuif, dancing) meer onder de oudste leerlingen.
Activiteiten die typisch hoger scoren in het ASO dan in de andere twee onderwijsvormen zijn de hobbyclub of academie (teken- of muziek-) en lezen; uitgaan komt dan weer meer voor in het TSO en BSO. Verder zijn BSO-leerlingen minder vertegenwoordigd in jeugdbewegingen en in sportclubs dan ASO- en TSO-leerlingen, zijn ze minder bezig met computeren en winkelen ze meer. Relatief meer BSO-leerlingen kruisten hier het jeugdhuis aan.
Winkelen werd bijna hoofdzakelijk aangeduid door meisjes. Meisjes gaan ook meer naar een hobbyclub of academie, beluisteren meer muziek, lezen meer en gaan iets meer langs bij vriend(inn)en. Jongens houden zich meer bezig met computeren, sporten in clubverband en gaan meer op café[8].

Uitgaan

Ook het uitgaansleven maakt deel uit van de vrijetijdsbesteding. 86.0% van alle leerlingen gaat uit: 56.1% occasioneel en 29.9% regelmatig.76.8% is al eens naar een fuif geweest, 67.1% is al op café geweest, 32.9% is al eens in een jeugdhuis geweest en 28.1% in een dancing. Op café gaan doen ze het vaakst: 21.0% gaat minstens één keer per week op café en 10.2% gaat even vaak naar een fuif. Jeugdhuizen en dancings worden minder vaak bezocht, ten minste in absolute cijfers. Voor jeugdhuizen geldt dat een relatief groot deel[9] van de bezoekers er regelmatig over de vloer komt.

Hoe ouder de leerlingen, hoe meer van hen er uitgaan en hoe vaker ze dat ook doen.
Over het algemeen genomen gaan ongeveer evenveel jongens als meisjes uit. Meer concreet blijkt dat iets meer meisjes al eens naar een fuif gaan. Jongens gaan vooral vaker dan meisjes op café. Ook tussen de onderwijsvormen is er een verschil qua uitgaan, dat zich het meest uitgesproken vertaalt in een frequenter uitgaanspatroon in het BSO en TSO dan in het ASO en dit voor alle uitgaansvormen, ook voor jeugdhuizen.

---

[7] Omdat leerlingen uit een lijst slechts drie items konden aanduiden en we dus niet over informatie beschikken in welke mate ze ook, weliswaar minder, tijd aan de andere vrijetijdsbestedingen zouden besteden, kunnen we voor de vergelijkingen tussen de drie leeftijdsgroepen, tussen jongens en meisjes en tussen de drie onderwijsvormen enkel een beschrijving van de tabellen geven, maar geen uitspraken doen over de significantie van eventuele observeerbare verschillen.

[8] Als favoriete vrijetijdsbesteding, wel te verstaan. In deze vraag kruisten de leerlingen hun drie favoriete vrijetijdsbestedingen aan. Hieruit mag je dus niet concluderen dat veel meer jongens dan meisjes op café gaan. Dat komt in de volgende vraag aan bod (zie infra).

[9] Namelijk 23.2% (112 van de 482 bezoekers). Voor fuiven is dit 13.4%, voor dancings 11.0% en voor cafés 31.3%.

De omgeving van de jongere

Zoals al verschillende keren werd aangehaald, speelt de omgeving waarin de adolescent opgroeit een grote rol in het hele ontwikkelingsproces dat hij doormaakt. Met 'omgeving' bedoelen we zowel de fysieke omgeving als de mensen met wie de jongere in contact komt. Jongeren leven in een bepaalde sociale context die mee bepaalt op welke wijze zij met drugs en druggebruikers omgaan. De mensen uit de directe omgeving, familie en vrienden, vormen niet alleen mee het normatieve kader, maar kunnen ook ondersteuning en advies bieden aan de jongere.

Op plaatsen komen waar illegale drugs worden gebruikt (vraag 12)

Meer dan de helft (51.1%) van alle leerlingen in het secundair onderwijs is al eens op een plaats geweest waar illegale drugs worden gebruikt. Oudere leerlingen komen er meer en ze komen er ook vaker. Van de 17-18-jarigen is bijvoorbeeld al 78.9% op zo'n plaats geweest; 37.7% komt er zelfs minstens één keer per week.
56.0% van de ASO-leerlingen tegenover respectievelijk 42.8% en 40.1% van de TSO- en BSO-leerlingen komt nooit op een plaats waar illegale drugs worden gebruikt. BSO-leerlingen komen er het vaakst: 32.8% van hen komt er regelmatig. Het BSO is de enige onderwijsvorm waar er ook meer leerlingen zijn die er regelmatig dan occasioneel komen.
Jongens komen meer op dergelijke plaatsen dan meisjes. Ze bezoeken ze vooral regelmatiger.

Verwachte reacties van beste vrienden op het proberen of gebruik van cannabis (vraag 14a-d)

Naarmate jongeren opgroeien, gaan leeftijdsgenoten meer en meer hun referentiekader uitmaken. Op het moment dat de peers belangrijker worden in het leven van jongeren, komen zij voor het eerst zelf in contact met genotmiddelen. Experimenteren met verschillende levensstijlen is eigen aan de adolescentie en gebeurt samen met leeftijdsgenoten. Als jongeren problemen hebben (liefdesproblemen, conflicten thuis of op school, drugproblemen), zullen zij te rade gaan bij diezelfde peers. Jongeren willen op de eerste plaats begrepen worden. De reactie van leeftijdgenoten is op zulke momenten dus erg belangrijk. Deze vriendenkring bepaalt ook mee het referentiekader waarbinnen jongeren hun gedrag zullen toetsen.

We vroegen de leerlingen hoe hun beste vrienden volgens hen zouden reageren mochten zijzelf cannabis proberen of gebruiken. Uit de antwoorden blijkt dat jongeren een onderscheid maken tussen beide. Zo denkt 73.1% van de leerlingen dat hun beste vrienden cannabisgebruik expliciet zouden afkeuren. Voor het proberen van cannabis is dit 59.9%. 20.2% meent dat hun beste vrienden helemaal niet zouden reageren wanneer ze cannabis zouden gebruiken; dit cijfer loopt op tot 30.9% wanneer het om het proberen van cannabis gaat. 9.2% van de leerlingen denkt dat hun beste vrienden het proberen van cannabis zouden goedkeuren; 6.7% denkt dat ze dit eveneens zouden doen in geval van cannabisgebruik.

Met het ouder worden, reageren hun beste vrienden volgens de leerlingen milder op (het experimenteren met) cannabisgebruik. Vooral de groep die geen reactie van hen verwacht wordt groter. Jongeren die nog nooit illegale drugs hebben gebruikt, verwachten veel meer een afkeuring op beide gedragingen dan jongeren die dit ooit hebben gedaan. Van deze laatste groep verwachten de huidige gebruikers zich veel meer aan een expliciete goedkeuring in beide gevallen dan ooit-gebruikers die er weer mee gestopt zijn. Toch valt op dat zelfs bij gebruikers de groep die denkt dat hun beste vrienden niet zou reageren nog steeds groter is dan de groep die een uitgesproken goedkeuring van hen verwacht.
Ook tussen de onderwijsvormen vinden we duidelijke verschillen, vooral tussen het ASO enerzijds en het TSO en BSO anderzijds. De (vermeende) tolerantie van beste vrienden is groter onder TSO- en BSO-leerlingen dan onder ASO-leerlingen.

Jongens verwachten veel meer dan meisjes dat hun beste vrienden op het proberen of gebruik van cannabis niet zouden reageren of het zouden goedkeuren.

Verwachte reacties van ouders op het proberen of gebruik van cannabis

We stelden dezelfde vraag met betrekking tot de vermeende reactie van hun ouders op proberen of gebruik van cannabis. De meeste leerlingen gaan ervan uit dat hun ouders beide gedragingen expliciet zouden afkeuren.

Vertrouwensfiguren in geval van drugproblemen (vraag 24)[10]

Als jongeren drugs gebruiken, betekent dit niet noodzakelijk dat het om problematisch gebruik gaat. Wel is het zo dat leerlingen die met illegale drugs experimenteren soms problemen krijgen, niet onmiddellijk of noodzakelijk als gevolg van het gebruik van die middelen, maar omdat ze de grenzen en regels van de school en thuis overtreden, …

Naast sanctionerende maatregelen voor gebruikers is het evenzeer nodig dat er een begeleidende component in het drugbeleid van een school voorzien wordt. Hierbij zullen meestal niet zozeer het druggebruik zelf, maar eerder de motivaties en eventuele achterliggende problemen van de betrokken jongeren het aanknopingspunt vormen.

Begeleiden mag niet uitgesteld worden tot het probleem onoverzichtelijk is geworden. Vroeginterventie bij kwetsbare jongeren geeft meer kans tot herstel van het functioneren en het welbevinden. Een interventiesysteem dient dan ook een scenario te bevatten met duidelijke taakomschrijvingen in verband met signaleren, begeleiden, doorverwijzen en opvolging.

In dit kader kan een school werken op drie niveaus:

Op het *eerste niveau* staat de leerkracht die het signaal van een (mogelijk) probleem geeft. Op het *tweede niveau* staat enerzijds de leerlingenbegeleider die de leerkrachten adviseert en ondersteunt en bij specifieke problemen de leerling zelf kan begeleiden; anderzijds het CLB die in eerste instantie begeleiding biedt aan leerlingen en ouders en op vraag ook leerkrachten en de leerlingenbegeleider ondersteunt. Tevens vormt het CLB de draaischijf tussen de school en externe hulpverleningsinstanties (CGG, …). Wanneer de problemen te complex zijn of te veel tijd vragen, kan in overleg met de school en de ouders doorverwezen worden naar externe hulpverleningsinstanties - het *derde niveau*. De school volgt bij voorkeur deze doorverwijzing op.

De leerkracht signaleert mogelijke problemen, maar in vele gevallen is druggebruik niet of moeilijk zichtbaar. Jongeren die problemen hebben met druggebruik zitten daarom niet onder invloed in de klas. Verandering van vriendenkring, het wegvallen van interesses, het dalen van schoolprestaties, concentratieproblemen, sterke emotionele wijzigingen, zich niet houden aan afspraken, … kunnen signalen van problematisch gebruik zijn.

Wanneer meerdere signalen zich op langere termijn voordoen kan dit een indicatie zijn voor problemen ten gevolge van druggebruik. Vele van deze signalen komen echter ook voor bij jongeren die met andere problemen te kampen hebben (relatieproblemen, thuissituatie, …). Soms refereren ze gewoon naar de typische ontwikkelingsperikelen van adolescenten. De leerkracht dient zich dus bij gedragssignalen vragen te stellen, zijn waarneming (discreet!) te toetsen bij collega's en een gesprek aan te knopen met de leerling[11].

[10] Omdat leerlingen uit een lijst slechts drie items konden aanduiden en we dus niet over informatie beschikken in welke mate ze de andere personen of instanties eventueel ook, weliswaar minder vlug, in vertrouwen zouden nemen, kunnen we enkel een beschrijving van de gegevens in de tabellen geven en is het niet mogelijk om uitspraken te doen over de significantie van eventuele observeerbare verschillen

[11] Omdat het voor de school niet altijd duidelijk is welke maatregelen zij kan nemen bij drugproblemen op school en wat daarvan de consequenties zijn, ontwikkelde VAD de brochure 'Juridische handvatten voor het omgaan met drugproblemen op school'.

In de vragenlijst konden de leerlingen drie personen of instanties uit een lijst van achttien aanduiden die ze zouden contacteren indien zijzelf of een vriend een drugprobleem zou hebben. Uit die lijst scoorden vier personen/instanties opvallend beter dan de andere. Op de eerste plaats stonden de beste vrienden of vriendinnen (70.1%), gevolgd door de ouders (40.9%), broer of zus (35.9%) en de DrugLijn (24.5%).

Met het ouder worden neemt het belang van gezagsfiguren (ouders, leerkrachten, ...) af en dat van de vriendengroep en leeftijdsgenoten toe.
ASO-leerlingen zouden met dergelijke problemen meer naar hun ouders stappen dan TSO-leerlingen, die dit op hun beurt ook meer zouden doen dan BSO-leerlingen. De vertrouwensleerkracht en de DrugLijn staan het sterkst in het BSO, de favoriete leerkracht het sterkst in het ASO.
Meisjes zouden eerder een beroep doen op hun favoriete leerkracht, de vertrouwensleerkracht en hun beste vriend(inn)en, terwijl jongens eerder naar hun medeleerlingen zouden gaan.
Jongeren die nog nooit illegale drugs gebruikten, zouden gemakkelijker hun ouders en de vertrouwensleerkracht aanspreken, terwijl stoppers en gebruikers eerder leeftijdsgenoten (broer of zus, beste vrienden, medeleerlingen) in vertrouwen zouden nemen. De favoriete leerkracht werd het meest aangekruist door de stoppers.

Bespreking

Gebruik en gokken

Van alle psychoactieve middelen, legale en illegale, is alcohol de nummer één. Alcohol wordt door meer jongeren in het Vlaams secundair onderwijs geconsumeerd dan medicatie, tabak, cannabis of andere illegale drugs en wordt ook het vaakst gebruikt. Op 15-16 jaar is bijna iedereen van hen al in contact gekomen met alcohol. Vooral bier en alcopops zijn populair. Bier wordt wel vaker gedronken dan alcopops en wijn. Hoe ouder de leerlingen zijn, hoe vaker ze alcohol drinken. Ongeveer evenveel jongens als meisjes drinken alcohol, maar jongens drinken wel vaker. TSO- en BSO-leerlingen drinken ook frequenter alcohol dan ASO-leerlingen.
In de vragenlijst informeren we niet naar de beginleeftijd. Maar aangezien twee derde van de 12-jarigen zegt ooit alcohol te hebben gedronken, mogen we ervan uitgaan dat een relatief groot deel onder hen in contact is gekomen met alcohol op lagereschoolleeftijd. Het is dus zeker zinvol om al in de lagere school aandacht te hebben voor het thema alcohol.

Ongeveer de helft van de leerlingen heeft al ooit gerookt. Het aantal rokers stijgt sterk met de leeftijd en de meesten roken dagelijks. Jongens en meisjes roken evenveel. Roken komt wel meer voor in het TSO en het BSO dan in het ASO. Aangezien een derde van de 13-jarigen ooit heeft gerookt, begint men best met tabakspreventie vanaf de eerste graad.

Medicatie wordt in hoofdzaak occasioneel gebruikt. In de meeste gevallen gaat het om lichte pijnstillers. Veel meer meisjes dan jongens gebruiken ze. Jongens nemen dan weer meer opwek-middelen. Hoewel we dit niet rechtstreeks kunnen afleiden uit de gegevens, zou een hoger Rilatine®-gebruik hiervoor verantwoordelijk kunnen zijn. Uit onderzoek blijkt immers dat ADHD[12] meer lijkt voor te komen onder jongens dan onder meisjes (Rosiers, 2004).)

Het illegaledruggebruik in het Vlaams secundair onderwijs beperkt zich in grote mate tot het gebruik van cannabis. Cannabis is een gekend product voor een niet onbelangrijke groep jongeren. Tussen de leeftijd van 14 en 18 jaar stijgt het ooit-gebruik van cannabis van één op zeven naar één op twee. Voor gemiddeld vier op de tien leerlingen die ooit cannabis gebruikten, dateert het gebruik van meer dan een jaar geleden. Het gaat hier vooral om experimenteren. Gemiddeld twee op de drie van de laatstejaarsgebruikers gebruiken cannabis op occasionele basis. In het BSO ligt die verhouding anders: daar zijn er ongeveer evenveel occasionele als regelmatige gebruikers. We zien verder ook dat meer jongens dan meisjes cannabis gebruiken.

Er bestaat ook een duidelijk verband tussen tabak en cannabis roken. Eerst en vooral zijn de meeste jongeren die met cannabis beginnen al rokers van tabak. De rokerservaring verlaagt de drempel tot het roken van cannabis. Daarnaast blijkt er voor een kleinere groep van gebruikers een causaal verband in omgekeerde zin te bestaan: van de kleinere groep jongeren die als niet-roker met cannabis beginnen, wordt een deel later toch afhankelijk van tabak door het gemengd gebruik met cannabis (Tullis *et al.*, 2003).

Het gebruik van andere illegale drugs dan cannabis is een marginaal gegeven in het secundair onderwijs. Als het voorkomt, gaat het meestal om experimenteel gebruik.

Meer dan de helft van de leerlingen heeft nog nooit voor geld gespeeld. Diegenen die dat wel doen, doen dit eerder occasioneel. Jongens gokken meer dan meisjes.

Uit onderzoek blijkt dat hoe jonger men begint met het gebruik van een legale of illegale drug, hoe groter de kans dit gebruik later een problematisch karakter krijgt. Dit betekent concreet voor

[12] ADHD staat voor Attention Deficit Hyperactivity Disorder. Rilatine® is een opwekmiddel dat wordt gebruikt bij de behandeling van ADHD.

preventie dat dat niet-gebruik en het uitstellen van de beginleeftijd voor alle producten belangrijke doelstellingen zijn.

Motieven voor gebruik

De meest aangeduide motieven voor gebruik van illegale drugs, zijn: voor de kick, om stoer te doen, uit nieuwsgierigheid en omdat ze onder druk staan van hun vrienden. Ze hebben dus vooral te maken met experimenteergedrag en met groepsdruk. Hoe ouder de leerlingen, hoe meer ze ook motieven aankruisten die te maken hebben met de verwachte effecten van het middel.

Door de specifieke vraagstelling over de motieven van (niet-)gebruik van illegale drugs, slaan de antwoorden van de leerlingen zowel op hun eigen motieven als op de motieven die zij veronderstellen bij anderen.

Als we de groep opsplitsen in gebruiker, stoppers en niet-gebruikers van illegale drugs, zien we dat niet-gebruikers een vrij stereotiep beeld hebben over gebruikers. Dat blijkt ook uit het beperkt aantal motieven dat de meesten aankruisten. Buiten de reeds vermelde motieven (kick, stoerdoenerij, nieuwsgierigheid en druk van vrienden) vertaalden ze illegaledruggebruik ook als een copingstrategie (stress, werkelijkheid ontvluchten). Jongeren die ooit hebben geëxperimenteerd met illegale drugs, maar daarmee weer zijn gestopt, zoeken de motieven meer in de richting van de effecten van de drugs; zij hechtten ook het meest belang aan nieuwsgierigheid en de lokroep van de verboden vrucht. De gebruikers zelf duidden vooral de druggerelateerde motieven aan en veel minder stoerdoenerij of druk van vrienden.

De leerlingen duidden een veel grotere waaier aan motieven aan als het ging om niet-gebruik van illegale drugs. Angst om verslaafd te worden stond met voorsprong op nummer één. Verder haalden ze nog aan: omdat ze geen drugs nodig hebben, schrik voor de ouders, omdat illegale drugs gevaarlijk zijn, de hoge prijs, een sterke persoonlijkheid, voor de gezondheid en omdat ze niet willen meedoen met de mode. Jongere leerlingen en jongens spraken vaker over angstmotieven en oudere leerlingen en meisjes eerder over persoonlijkheidsmotieven.
Meer meisjes zien dan jongens het hebben van niet-gebruikende vrienden als een motief voor het niet-gebruik van illegale drugs; meer jongens dan meisjes achten gezondheidsredenen en een hoge kostprijs in dit kader belangrijk.

Uit de vergelijking van gebruikers en niet-gebruikers leiden we af dat stoppers en gebruikers meer kiezen voor concrete angstmotieven (verslaafd worden, schrik voor ouders en politie) en niet-gebruikers meer kiezen voor meer algemene angstmotieven (omdat illegale drugs gevaarlijk zijn).

De school

Hoewel een relatief groot deel van de leerlingen zich positief uitlaat over de sfeer in zijn of haar school, is er toch ook een vrij belangrijke groep die liever geen les meer zou volgen. Meisjes en ASO-leerlingen zijn over de hele lijn hierover positiever.
De meesten voelen zich assertief en zijn in staat om voor zichzelf op te komen.
De relatie met hun leerkrachten formuleren ze dubbelzinnig: enerzijds vindt een groot deel onder hen de meeste leerkrachten vriendelijk en geduldig, anderzijds vindt bijna de helft dat ze te weinig met hen babbelen en voelt een kwart zich onbegrepen door hen.
Hoewel veruit de meeste leerlingen goed opschieten met hun klasgenoten, is er toch een relatief grote groep (één op de acht) die zich een buitenstaander voelt. Terwijl onder de jongste leerlingen pesten meer voorkomt, is het buitenstaandergevoel meer aanwezig onder de oudere leerlingen.

Zes leerlingen op de tien vinden dat het thema drugs voldoende bespreekbaar is op hun school. Vier op de tien vinden dus niet dat dit het geval is.

Algemeen genomen krijgen de scholen een positieve beoordeling. Dit is goed nieuws, want uit onderzoek blijkt dat er een sterke samenhang bestaat tussen het welbevinden van de leerlingen en hun gedrag, zoals bijvoorbeeld middelengebruik (zowel legale als illegale). Wanneer het welbevinden in het gedrang komt, wordt ook de kans op onder meer middelengebruik groter (Samdal *et al.*, 1998). Preventie betekent daarom ook de beschermende factoren, zoals een positief schoolklimaat, verder ondersteunen (Geirnaert, 2002).

Vanaf 14 jaar vinden we een meerderheid terug die ervoor te vinden is dat roken op bepaalde plaatsen op school of bij bepaalde schoolse activiteiten, zoals en schoolfeestje of een schooluitstap, toegelaten zou zijn. Vooral rokers spreken zich hiervoor uit.

Vrijetijdsbesteding

In hun vrijetijd kijken de leerlingen het liefst naar tv of video, zijn ze graag bezig op de computer en luisteren ze graag naar muziek. Daarnaast staat ook het contact met vrienden en vriendinnen hoog genoteerd. Het belang van de vriendengroep is kenmerkend voor de adolescentie. Jongeren tasten hun grenzen en mogelijkheden af en toetsen hun ervaringen bij leeftijdsgenoten, omdat deze zich uiteindelijk het best kunnen inleven in de goede en minder aangename kanten van deze levensfase.

Ook het uitgaansleven maakt deel uit van de vrijetijdbesteding, vooral van de oudere leerlingen. Fuiven, jeugdhuizen, cafés en discotheken zijn de locaties bij uitstek voor experimenten met imago, kledij, relaties en persoonlijkheid. In deze omgeving leren jongeren ook omgaan met groepsdruk, leren ze een eigen mening vormen, …
Leerlingen in het secundair onderwijs in Vlaanderen gaan vooral naar fuiven en op café. Op café gaan doen ze het vaakst. We zien dat jeugdhuizen een beperkter, maar wel trouw publiek hebben. Jongeren die er komen, komen er relatief vaak. Jeugdhuizen blijken ook een vorm van jeugdwerk te zijn die erin slaagt om een deel van de BSO-leerlingen te bereiken.

De omgeving van de jongere

Gemiddeld meer dan de helft van alle leerlingen komt wel eens op een plaats waar illegale drugs worden gebruikt. Oudere leerlingen komen er nog meer dan jongere. Jongens en BSO-leerlingen komen er het meest.

Een kwart van de leerlingen verwacht een tolerante houding van hun beste vrienden tegenover cannabisgebruik. Voor het proberen van cannabis verwachten vier op de tien leerlingen van hen geen of een positieve reactie. Bij de oudere leerlingen is die geanticipeerde tolerantie nog veel hoger dan bij de jongste leerlingen. Opvallend is ook het feit dat meisjes veel meer een uitgesproken negatieve reactie van hun beste vriend(inn)en verwachten dan jongens. Ook in het ASO denken de leerlingen meer op afkeuring te stoten dan in het TSO of BSO.
We kunnen ons de vraag stellen in hoeverre het feit dat jongeren niet zouden reageren op proberen of gebruik van cannabis te maken heeft met onverschilligheid of eerder met de plaats die cannabis inneemt in hun leefwereld. Het verschil in verwachte reactie tussen proberen en gebruik van cannabis lijkt erop te wijzen dat het experimenteren met cannabis op meer begrip kan rekenen dan het effectief gebruiken van cannabis.

Drugs maken dus deel uit van de leefwereld van jongeren en van de samenleving als dusdanig (denk aan alcohol, tabak, …). De boodschap “just say no” is dan ook onvoldoende. Vanuit preventief standpunt is het belangrijk dat jongeren op een verantwoorde manier leren omgaan met de aanwezigheid van alcohol en andere drugs in hun omgeving.

In het algemeen verwachten veruit de meeste leerlingen een uitgesproken afkeuring van hun ouders op zowel proberen als gebruik van cannabis. In gesprekken met hun kinderen over

druggebruik en andere thema's is het van belang dat ouders hun kinderen duidelijk maken dat afkeuring van bepaalde gedragingen geen afwijzing van de jongere zelf inhoudt.

Vertrouwensfiguren in geval van drugproblemen

Zeven op de tien leerlingen zouden met een drugprobleem op de eerste plaats naar zijn of haar beste vriend(in) stappen. Dit is niet verbazingwekkend, gezien ook uit andere vragen het belang van de vriendenkring bleek. Zo stond langsgaan bij vrienden ook bij de vrijetijdsbesteding al hoog genoteerd. Nochtans verwachten zes op de tien leerlingen dat hun beste vrienden negatief zouden reageren, mochten ze cannabis gebruiken. Dat ze toch eerst naar hun beste vriend(in) zouden stappen met drugproblemen, benadrukt het belang van de vriendengroep alleen maar meer.

Wanneer we verder kijken tot wie de leerlingen zich nog richten bij drugproblemen, zijn dit vooral de ouders. Vier op de tien leerlingen zegt dat ze in geval van een drugprobleem naar hun ouders zouden gaan en dit ondanks het feit dat de overgrote meerderheid van de leerlingen denkt dat hun ouders negatief zouden reageren op cannabisgebruik. Dit toont aan dat de ouders voor adolescenten nog steeds zeer belangrijk zijn. Naast de vriendengroep speelt de naaste familie dus ook een belangrijke rol. Het gezin vormt een belangrijke referentie voor jongeren. Dit beklemtoont dat een open sfeer thuis belangrijk is. Het is nuttig dat ouders goed geïnformeerd zijn, dat ze oog hebben voor jongeren die problemen hebben en dat ze weten hoe ze ermee kunnen omspringen.

De leerlingen zouden gebruik maken van laagdrempelig professioneel advies bij drugproblemen: een kwart duidt de DrugLijn aan als belangrijk aanspreekpunt. Van de andere diensten scoort het JAC het best.
Wat de mogelijke aanspreekpunten op school betreft, wordt de vertrouwensleerkracht het meest aangeduid, gevolgd door de favoriete leerkracht en het CLB.

Hoe ouder de leerlingen, hoe meer ze zich zouden richten tot leeftijdsgenoten (vrienden, broers of zussen, medeleerlingen) en hoe minder ze de stap zouden zetten naar gezagsfiguren (ouders, leerkrachten, …). Jongeren die ooit illegale drugs gebruikten zouden eerder hun leeftijdsgenoten in vertrouwen nemen dan jongeren die nog nooit illegale drugs hebben gebruikt. Ooit-gebruikers van illegale drugs zijn natuurlijk gemiddeld ook ouder dan nooit-gebruikers.

Vergelijkingen over de laatste vier schooljaren heen

De leerlingenbevraging loopt al sinds januari 1999. Dit wil zeggen dat we gegevens hebben van zes opeenvolgende schooljaren. Omdat we de eerste twee schooljaren met een ietwat andere vragenlijst en een andere verwerkingsmethode werkten, kunnen we de gegevens van die periode niet gebruiken voor een vergelijking over de schooljaren heen. Dat kan wel met de laatste vier schooljaren.
Gegevens verzameld over een periode van vier jaar bevat heel wat interessante en bruikbare informatie. Zo stellen ze ons in staat om op basis van vergelijkingen trends te ontwaren in een aantal levensdomeinen van de leerlingen, zoals middelengebruik, attitudes over drugs en druggebruik, vrijetijdsbesteding, beleving van de sfeer op school en in de klas en beleving van het drugbeleid op de school.
Ook hier behandelen we enkel de verschillen die statistisch significant zijn, tenzij we het uitdrukkelijk anders vermelden.

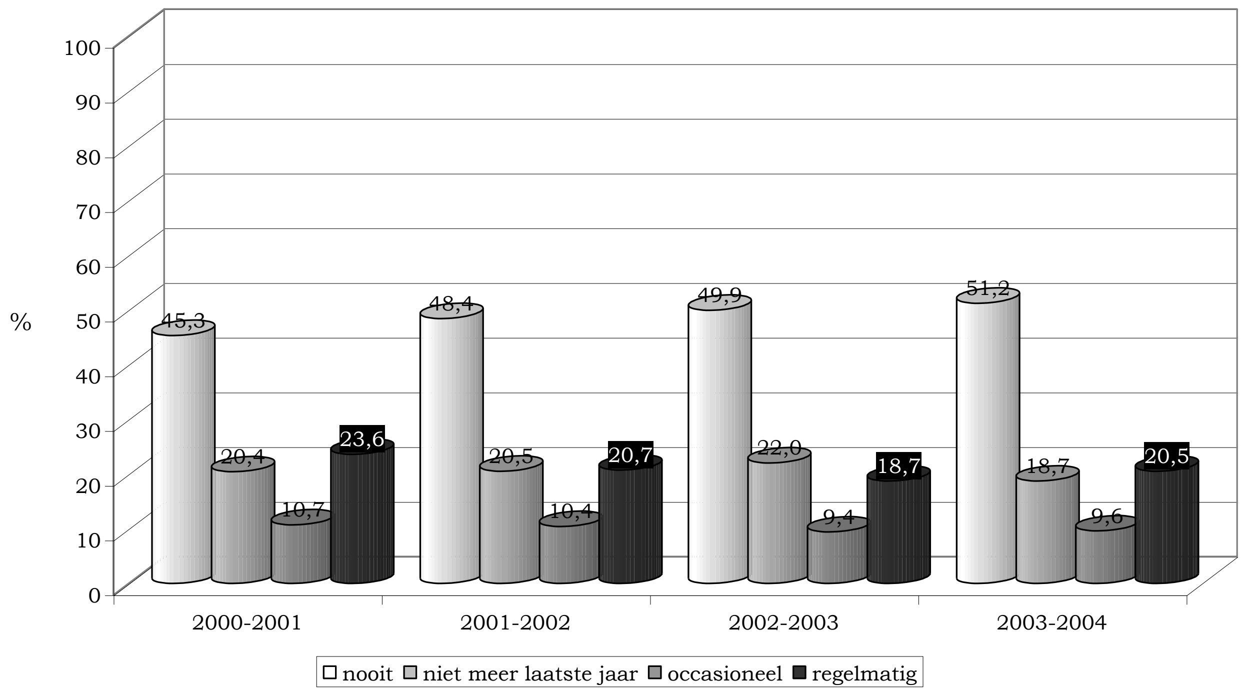
Middelengebruik en gokken

Op het vlak van middelengebruik zien we dat noch het drinken van alcohol, noch het medicatiegebruik of het illegaledruggebruik globaal is toe- of afgenomen onder leerlingen in het secundair onderwijs sinds 2000. We zien wel een daling in het rookgedrag, zowel in ooit- als in laatstejaarsgebruik. Verder lijkt zich op het eerste gezicht algemeen een daling te hebben voorgedaan op het vlak van het gebruik van andere illegale drugs dan cannabis, maar bij verdere analyse blijkt dat deze daling net niet significant is.

Maar we hebben niet enkel gekeken naar globale trends, maar ook onderzocht in hoeverre er verschillen bestaan op het vlak van de afzonderlijke producten. We hebben ook de evolutie bij jongens en meisjes en in de drie onderwijsvormen vergeleken.

Wanneer we dieper ingaan op de evolutie van het ***rook***gedrag in de verschillende subgroepen, zien we heel uiteenlopende trends. Zo blijkt dat zowel het ooit- als het laatstejaarsgebruik van tabak is gedaald onder de 12-14-jarigen, maar gestegen onder de 15-16-jarigen. Verder vinden we in het ASO wel een daling van het ooit-gebruik, maar ook een stijging van het laatstejaarsgebruik. Jongens verschillen van meisjes in de zin dat het ooit-gebruik van tabak onder jongens is gestegen, terwijl dat onder meisjes net is gedaald. Daar tegenover staat dat het laatstejaarsgebruik van tabak onder meisjes ook is gedaald.

Grafiek 7a: Evolutie in tabaksgebruik (schooljaar 2000-2001 - schooljaar 2003-2004)

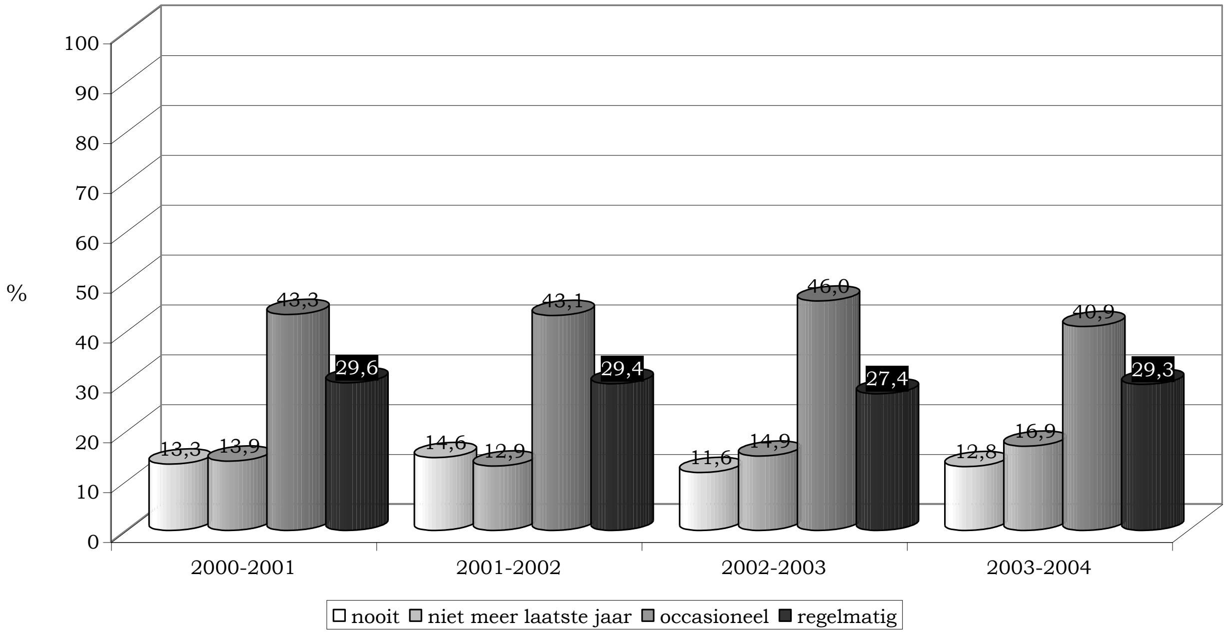

Wanneer we inzoomen op het gebruik van de afzonderlijke alcoholische dranken, valt op dat het gebruik van ***alcopops*** is gedaald sinds 2001[13]. Niet zozeer het ooit-gebruik, dan wel het laatstejaarsgebruik van alcopops daalde sindsdien, en dit nog meer bij jongens dan bij meisjes: voor een stijgend deel van hen is het gebruik ervan al langer dan een jaar geleden, wat erop kan wijzen dat de hype zijn hoogtepunt voorbij is. Dit geldt vooral het ASO en niet voor de groep 15-16-jarigen.

Deze daling van het recent gebruik van alcopops geen weerslag heeft op het recent alcoholgebruik in het algemeen (het laatstejaarsgebruik van de andere alcoholische dranken bleef immers stabiel). Dit komt omdat jongeren niet exclusief alcopops drinken, maar vaak verschillende alcoholische dranken. Slechts 2.0% drinkt enkel alcopops en geen andere alcoholische dranken. Het gaat dan vooral om de jongste leerlingen.

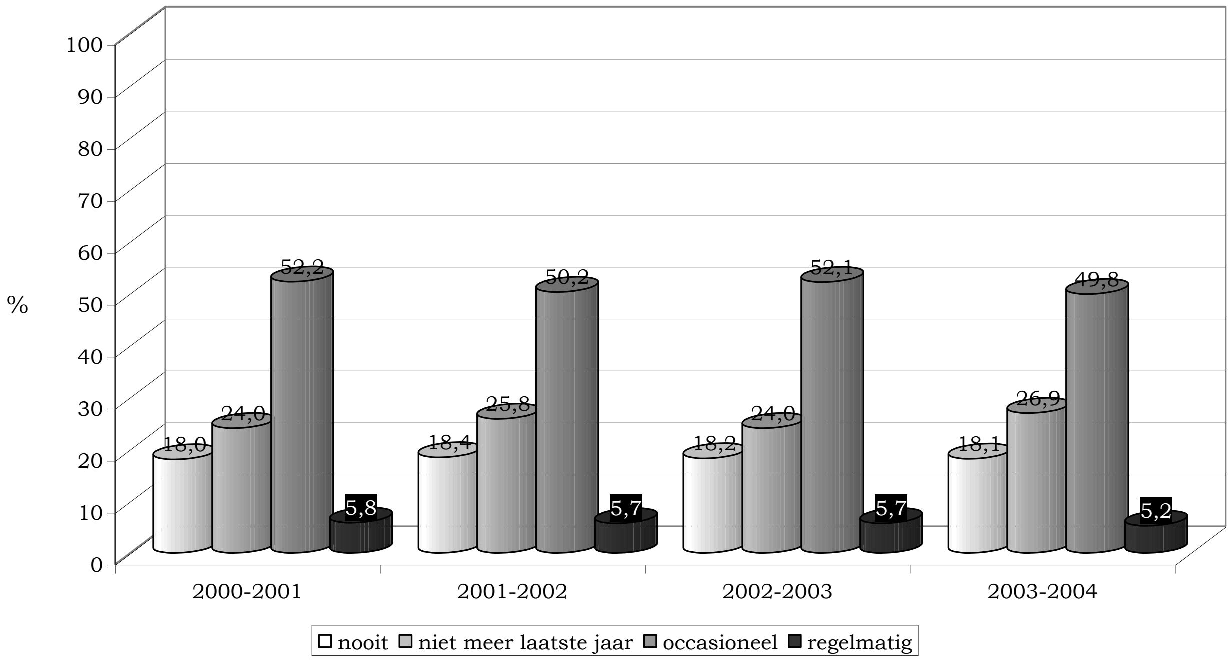
[13] Tijdens het schooljaar 2000-2001 werd in de vragenlijst nog geen onderscheid gemaakt tussen alcopops en cocktails. Daarom kunnen we voor alcopops slechts vergelijkende gegevens geven vanaf het schooljaar daarop.

Grafiek 7b: Evolutie in alcoholgebruik (schooljaar 2000-2001 - schooljaar 2003-2004)

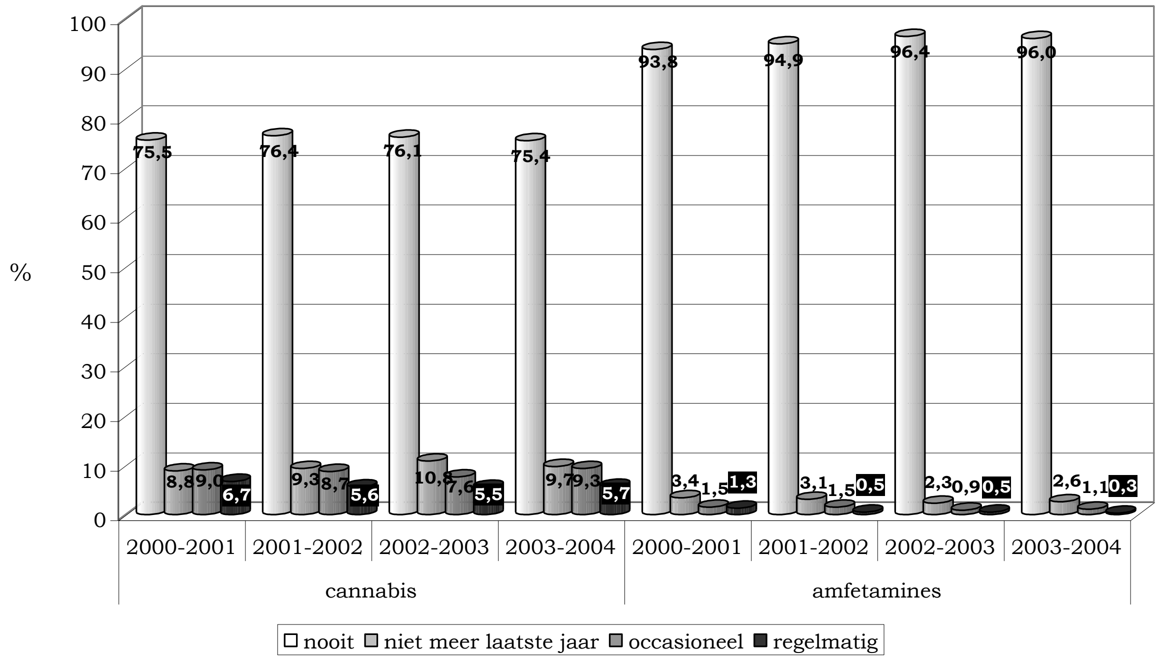
Wat betreft het gebruik van de verschillende soorten medicatie, is het moeilijker om uitspraken te doen, omdat - uitgezonderd in geval van het gebruik van lichte pijnstillers, maar daarvoor vinden we geen verschillen - het telkens gaat om een erg kleine groep van leerlingen die deze producten al eens neemt.

Grafiek 7c: Evolutie in medicatiegebruik (schooljaar 2000-2001 - schooljaar 2003-2004)

Hetzelfde geldt voor de meeste illegale drugs, uitgezonderd cannabis en amfetamines.
Wat betreft ***cannabis***gebruik bestaan er geen verschillen tussen jongens en meisjes in evolutie tijdens de laatste vier schooljaren. We zien wel dat het laatstejaarsgebruik - niet het ooit-gebruik - in het ASO in deze periode is gedaald.

Grafiek 7d: Evolutie in cannabis- en amfetaminegebruik (schooljaar 2000-2001 - schooljaar 2003-2004)

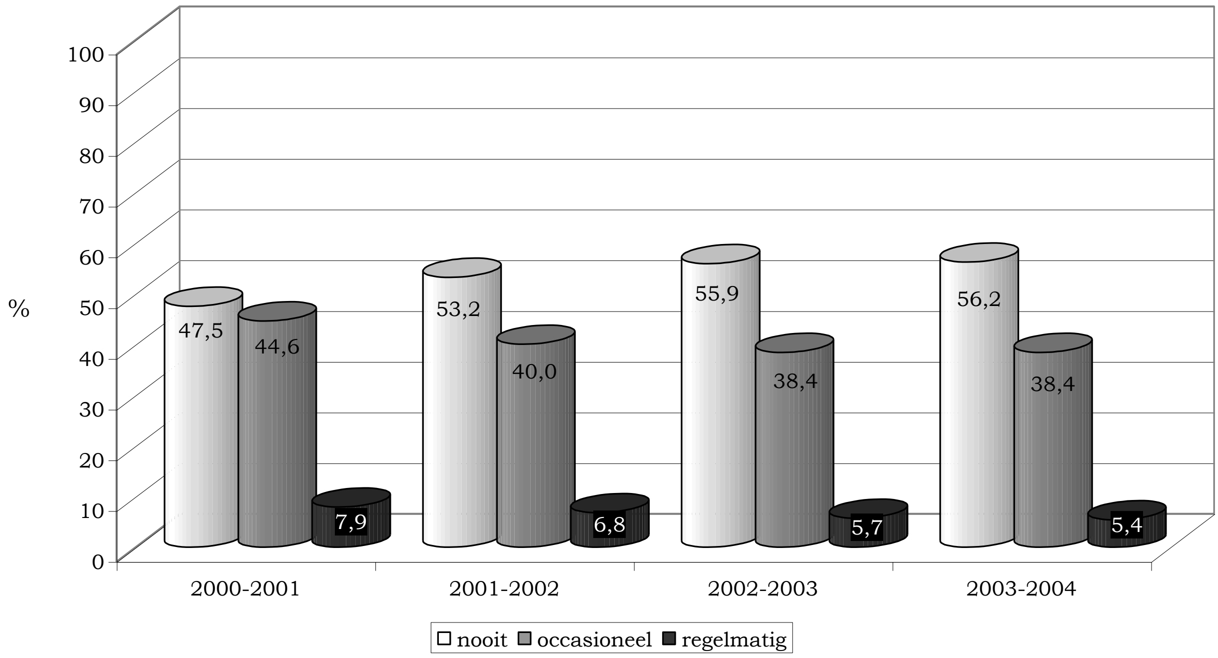

Over de vier schooljaren heen is ook het ***amfetamine***gebruik gedaald, zowel wat betreft ooit-gebruik als laatstejaarsgebruik, vooral bij jongens. Het ooit-gebruik van amfetamines is vooral gedaald onder de 15-16-jarigen.

We vonden een sterke daling in het gokgedrag van de leerlingen: in het schooljaar 2000-2001 had nog 52.5% van hen ervaring op het vlak van gokken, in 2003-2004 was dit slechts 43.8%. Deze daling is terug te vinden vanaf de leeftijd van 15 jaar. Er zijn op dit vlak geen verschillen tussen jongens en meisjes of tussen verschillende onderwijsvormen.

Deze daling komt het meest uitgesproken tot uiting in het spelen op ***gokautomaten***, vooral vanaf 15 jaar en zowel voor jongens als voor meisjes als in de drie onderwijsvormen. We veronderstellen dat het verbod het verbod op gokautomaten in cafés en lunaparken dat van kracht is sinds eind 2000 hieraan niet vreemd is.
Verder werd er ook minder ***voor geld gekaart*** en gespeeld op de ***lotto***, vooral in het ASO. Voor geld kaarten kwam minder voor onder de jongere leerlingen (12 tot 16 jaar) en vooral onder meisjes. Spelen op de lotto werd minder gedaan door de oudere leerlingen (15 tot 18 jaar).

Grafiek 7e: Evolutie in gokgedrag (schooljaar 2000-2001 - schooljaar 2003-2004)

Komen op plaatsen waar illegale drugs worden gebruikt

In de loop van de laatste vier schooljaren is het aantal leerlingen dat al eens op een plaats komt waar illegale drugs worden gebruikt niet noemenswaardig gestegen of gedaald, ook niet voor specifieke deelpopulaties.

Verwachte reacties van beste vrienden en ouders op proberen en gebruik van cannabis

We bemerken ook globaal gezien geen verschil in de reacties die leerlingen verwachten van hun beste vrienden of ouders indien zijzelf cannabis zouden gebruiken.
Onder de jongste leerlingen is er de laatste vier schooljaren wel een daling van de verwachte tolerantie van hun beste vrienden op het experimenteren met cannabis, evenals in het ASO, waar de leerlingen daarnaast ook minder tolerantie verwachten op cannabisgebruik.

Vertrouwensfiguren in geval van drugproblemen[14]

Het enige opvallende resultaat wanneer we de figuren en instanties tot wie de leerlingen zich zouden wenden in geval van drugproblemen over de schooljaren heen vergelijken, is de vaststelling dat het relatieve belang van DrugLijn duidelijk afneemt, niet bij de jongsten, maar wel vanaf 15 jaar, en nog meer bij meisjes dan bij jongens en enkel in het ASO.

[14] Omdat leerlingen uit een lijst slechts drie items konden aanduiden en we dus niet over informatie beschikken in welke mate ze de andere personen of instanties eventueel ook, weliswaar minder vlug, in vertrouwen zouden nemen, kunnen we enkel een beschrijving van de gegevens in de tabellen en kunnen we geen uitspraken doen over de significantie van eventuele observeerbare verschillen tussen leeftijdsgroepen, jongens en meisjes en onderwijsvormen.

Bespreekbaarheid van het thema drugs

Sinds het schooljaar 2000-2001 ervaren leerlingen het thema drugs meer bespreekbaar: van 57.2% in 2000-2001 tot 61.2% in 2003-2004. Vooral de jongste leerlingen zijn deze mening toegedaan. Verder vinden we deze opvatting meer terug bij jongens dan bij meisjes en in het ASO.

Sfeer op school en in de klas

In de loop van de laatste vier schooljaren is er weinig verschil in de wijze waarop leerlingen de ***sfeer op school*** beoordelen. Ongeveer evenveel leerlingen vinden het meestal tof op school en vinden de sfeer op school goed. Hoewel het aantal leerlingen dat graag van school zouden veranderen is gedaald, blijft het aantal dat zich meestal ongelukkig voelt op school, dat de meeste lessen saai vindt en dat liever geen les meer zou volgen vrijwel hetzelfde.
We zien op dit vlak geen noemenswaardige verschillen tussen leeftijdsgroepen, jongens en meisjes en de drie onderwijsvormen.

Waarin we wel een evolutie kunnen ontwaren, is de ***relatie*** van de leerlingen ***met hun leerkrachten***. Sinds het schooljaar 2000-2001 heeft die relatie een positieve evolutie doorgemaakt. De relatie wordt door de leerlingen positiever ervaren in alle bevraagde aspecten: er zijn er enerzijds meer die vinden dat er genoeg leerkrachten zijn die luisteren als ze hen iets vragen en dat de meeste leerkrachten vriendelijk zijn tegen hen en anderzijds minder die vinden dat de meeste leerkrachten te weinig met hen babbelen en dat er weinig leerkrachten zijn die hen begrijpen.
Enkel in het BSO vinden we deze positieve evolutie in de relatie van de leerlingen met hun leerkrachten niet terug, behalve wat betreft het aantal leerlingen dat vindt dat de meeste leerkrachten niet genoeg met hen praten.

De totale leerlingenpopulatie noch de verschillende subpopulaties zijn in de loop van de laatste vier schooljaren niet meer of minder ***assertief*** geworden.

Ook hun ***relatie met klasgenoten*** is globaal gezien vrijwel dezelfde gebleven. Er zijn wel minder leerlingen die melden dat ze vaak worden gepest, vooral in de jongste leeftijdsgroep en onder de meisjes.

Bespreking

Middelengebruik en gokken

Over de vier schooljaren heen is het globale percentage leerlingen dat rookt gedaald, maar wanneer we meer in detail kijken, blijkt dat het roken in sommige subgroepen is gedaald (namelijk bij de meisjes en de 12-14-jarigen), terwijl het in andere net is toegenomen (namelijk bij de 15-16-jarigen). In het ASO vonden we een daling van het ooit-gebruik, maar een stijging van het laatstejaarsgebruik.

Het alcoholgebruik is in diezelfde periode niet gewijzigd, tenminste wanneer we naar de productgroep in zijn geheel kijken. Ook het gebruik van de meeste alcoholische dranken is niet gestegen of gedaald. Uitzondering hierop is het laatstejaarsgebruik van alcopops, dat is afgenomen, en dit nog meer bij jongens dan bij meisjes. Voor een stijgend deel van hen is het gebruik ervan al langer dan een jaar geleden, wat erop kan wijzen dat de alcopophype zijn hoogtepunt voorbij is. De meeste leerlingen die alcopops drinken, drinken trouwens ook minstens één andere alcoholische drank. De exclusieve drinkers van alcopops vinden we vooral terug in de jongste leeftijdsgroep.

Het cannabisgebruik is niet gewijzigd tijdens de laatste vier schooljaren. Hierop is er evenwel één uitzondering: het laatstejaarsgebruik in het ASO is in die periode afgenomen.
Het al beperkte amfetaminegebruik - zowel het ooit- als het laatstejaarsgebruik - is in dezelfde periode gedaald, vooral onder jongens en onder de 15-16-jarigen.
Ondanks alle maatschappelijke debatten over cannabis de laatste jaren en ondanks het feit dat regelmatig wordt beweerd dat het cannabisgebruik toeneemt onder jongeren, stellen we in de bevraging geen stijging vast van het cannabisgebruik onder de leerlingen in het Vlaams secundair onderwijs. Dit gaat in tegen de algemene perceptie, die wellicht mee wordt bepaald door de stijging van het cannabisgebruik in de jaren '90. Sinds 2000 is echter een stabilisatie opgetreden van het aantal cannabisgebruikers in het secundair onderwijs.

Het gebruik van alle andere illegale drugs is in de periode 2000-2004 niet gewijzigd en blijft een eerder marginaal fenomeen in het secundair onderwijs.

Verder deed zich een daling voor in het gokgedrag, vooral wat betreft het spelen op gokautomaten. We veronderstellen dat het verbod op gokautomaten in cafés en lunaparken dat van kracht is sinds eind 2000 hieraan niet vreemd is.

We stellen verder vast dat er over de vier schooljaren heen evenveel leerlingen op plaatsen komen waar illegale drugs worden gebruikt. We zien ook nauwelijks een verschil wat betreft de verwachte reacties van beste vrienden en ouders op proberen of gebruik van cannabis. In de jongste leeftijdsgroep en in het ASO is er wel een stijging van het aantal leerlingen dat een expliciete afkeuring verwacht van hun beste vrienden op het proberen van cannabis.

Op school

De leerlingen beoordeelden de sfeer op hun school over de vier schooljaren heen hetzelfde, ze voelden zich even assertief en de relatie met hun klasgenoten bleef dezelfde. We zien wel dat de relatie met hun leerkrachten in die periode is verbeterd, en dit over de hele lijn (alle items), en voor alle leerlingen. Enkel in het BSO, waar de sfeer op school sowieso over het algemeen al minder positief werd ervaren als in het ASO of het TSO, zagen we geen verbetering van het schoolklimaat, behalve wat betreft het aantal leerlingen dat zegt dat de meeste leerkrachten te weinig met hen babbelen.

Een ander positief gegeven is het feit dat meer leerlingen het thema drugs bespreekbaar vinden dan vier jaar geleden.

Vergelijking van scholen die voor het eerst deelnamen met scholen die voor de tweede keer deelnamen

In het vorige hoofdstuk hebben we een aantal gegevens over de schooljaren heen vergeleken. Maar terwijl in de eerste schooljaren voornamelijk scholen participeerden die voor het eerst aan de bevraging deelnamen, was in het laatste schooljaar de groep scholen die al tweemaal hadden deelgenomen veruit het grootst.

De leerlingenbevraging is opgevat als een instrument voor de scholen om actief, én met inbreng van hun leerlingen, te werken rond een drugbeleid op school. Om scholen hierbij te ondersteunen, heeft VAD een vorming op maat uitgewerkt. Dit betekent dat de school in vele gevallen na haar deelname een aantal acties zal ondernemen. Op zijn minst zal ze de resultaten - in beperkte of ruimere mate - bekendmaken (aan leerkrachten, leerlingen en/of ouders). In vele gevallen zal de school daarnaast ook, op basis van de aandachtspunten in het rapport, concrete preventieactiviteiten opzetten of andere initiatieven nemen (het schoolreglement herschrijven, een stappenplan uitwerken, participeren in lokaal overleg, enzovoort).
We vroegen ons af in welke mate deze initiatieven hun weerslag hebben op het middelengebruik van de leerlingen of op hun perceptie van het schoolklimaat. Daarom leek het ons interessant om na te gaan of er verschillen bestaan tussen scholen die voor het eerst deelnamen en scholen die al voor de tweede maal deelnemen. Omdat de bevraging de scholen ertoe aanzet om met het rapport aan de slag te gaan, verwachtten we wel degelijk verschillen.

We hebben de scholen die voor het eerst deelnamen vergeleken met scholen die al tweemaal hebben deelgenomen op een aantal schoolvariabelen (sfeer op school, relatie met leerkrachten en met klasgenoten, bespreekbaarheid van het thema drugs op school en het schoolreglement) en op het vlak van middelengebruik. De twee groepen verschilden niet qua samenstelling op het vlak van leerjaar, geslacht of onderwijsvorm. Gevonden verschillen kunnen bijgevolg niet aan een van deze factoren worden toegeschreven.

Middelengebruik en gokken

In de scholen die voor de tweede maal deelnamen waren er minder leerlingen die <u>ooit</u> ***tabak*** hadden gerookt; het laatstejaarsgebruik was wel hetzelfde als in de scholen die voor het eerst deelnamen. Een verschil in zowel ooit- als laatstejaarsgebruik tussen de scholen die respectievelijk een- en tweemaal hebben deelgenomen, vonden we:

- in de leeftijdsgroep van 12-14-jarigen: ooit-gebruik 36.5% versus 29.8%, laatstejaarsgebruik 18.0% versus 13.2%.
- bij de meisjes: ooit-gebruik 51.5% versus 46.7% en laatstejaarsgebruik 32.4% versus 27.6%.
- in het ASO: ooit-gebruik 42.0% versus 36.7% en laatstejaarsgebruik 22.8% versus 18.9%.

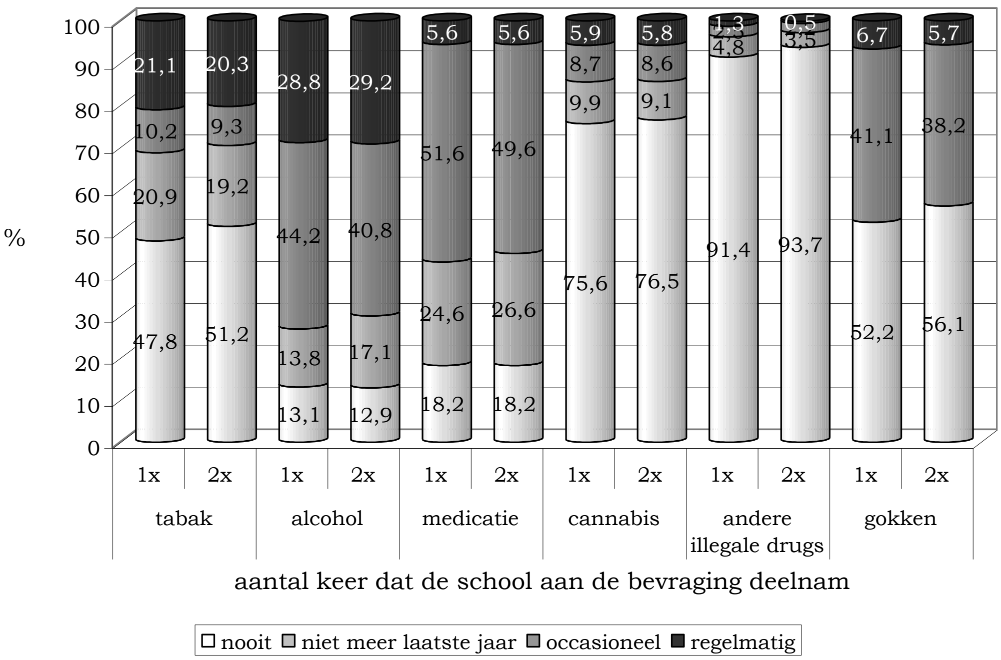
In verhouding waren evenveel leerlingen uit beide groepen al in contact gekomen met ***alcohol***. In de scholen die voor de tweede maal deelnamen aan de bevraging waren er wel minder die ook nog het afgelopen jaar alcohol hadden gedronken. Dat verschil vonden we voornamelijk terug bij de oudste leerlingen (92.1% versus 87.0%) en bij de meisjes (71.3% versus 67.1%).

Wat ***medicatie***- en ***cannabis***gebruik betreft waren er over de hele groep leerlingen geen verschillen. We vonden wel dat het laatstejaarsgebruik van cannabis in het ASO hoger, en in het TSO lager lag in de scholen die voor het eerst deelnamen (respectievelijk 10.9% versus 8.3% en 17.2% versus 22.0%). Er waren meer TSO-leerlingen in de scholen die voor de tweede maal deelnamen die occasioneel cannabis gebruikten dan in de scholen die voor het eerst deelnamen.

Het <u>ooit</u>-gebruik, maar niet het laatstejaarsgebruik van ***andere illegale drugs dan cannabis*** lag lager in de scholen die voor de tweede maal deelnamen, en dit zowel voor jongens als voor

meisjes. Dit verschil is vooral te zien bij de jongste leerlingen (1.7% versus 0.1%) en in het ASO

Grafiek 8: Gebruik in scholen die voor het eerst dan wel voor de tweede maal deelnamen aan de bevraging

(2.1% versus 0.8%).

Er bestaat ook een verschil in ***gokken***: dat is duidelijk lager in scholen die voor de tweede maal hebben deelgenomen. We vinden dat verschil vooral terug bij de 15-16-jarigen. Met name het spelen op gokautomaten ligt lager in scholen die meerdere keren deelnamen, vooral bij de 15-plussers, zowel bij jongens als bij meisjes, en vooral in het ASO en het BSO.

Komen op plaatsen waar illegale drugs worden gebruikt

De leerlingen van scholen die voor het eerst deelnamen aan de bevraging en die van de scholen die al twee keer hebben meegedaan komen even vaak op plaatsen waar illegale drugs worden gebruikt.

Verwachte reacties van beste vrienden en ouders op het proberen of gebruik van cannabis

Over de totale populatie heen is er geen verschil tussen de leerlingen in de scholen die voor het eerst deelnamen en de leerlingen in de scholen die voor de tweede keer deelnamen in de inschatting van de reactie van hun beste vrienden en ouders indien zijzelf cannabis zouden proberen of gebruiken. Maar we zien dat bepaalde subpopulaties hierin wel verschillen: met name in de scholen die voor het eerst deelnamen, is de verwachte tolerantie van beste vrienden voor zowel proberen als gebruik van cannabis groter bij de jongste leerlingen (12-14 jaar), de meisjes en de leerlingen van het ASO.
De verwachte reactie van hun ouders op dergelijke gedragingen is voor de leerlingen in beide scholengroepen grosso modo dezelfde.

Vertrouwensfiguren in geval van drugproblemen

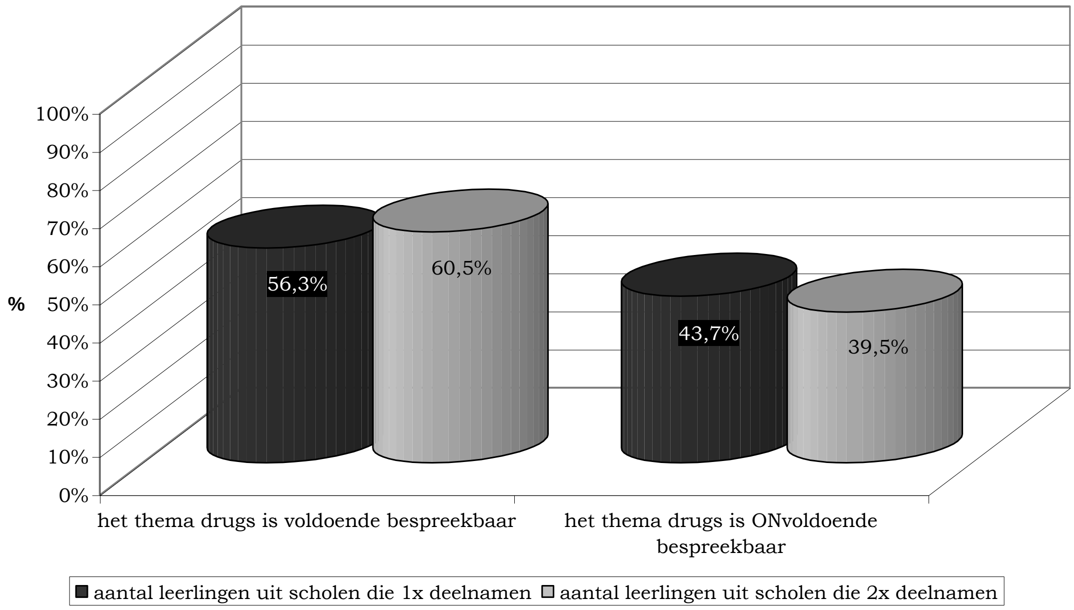
Er is weinig of geen verschil tussen de leerlingen van beide scholengroepen in de personen en instanties die de leerlingen aankruisten die ze zouden in vertrouwen nemen in geval van drugproblemen.

Bespreekbaarheid van het thema drugs op school

Aangezien een van de doelstellingen van de leerlingenbevraging net gaat om het verhogen van de bespreekbaarheid van het thema drugs in de school, is het erg relevant om te kijken of er een verschil bestaat tussen de antwoorden van leerlingen uit scholen die slechts eenmaal participeerden en leerlingen uit scholen die al voor de tweede keer deelnamen.

We zien effectief dat leerlingen in de scholen die meer dan eens deelnamen het thema drugs meer bespreekbaar achten dan leerlingen in scholen die voor het eerst deelnamen.
Een opvallend gegeven is dat dit niet het geval is voor de 15-16-jarigen, de groep leerlingen die in het algemeen het thema drugs sowieso minder bespreekbaar vindt op school dan jongere of oudere leerlingen. Het zijn vooral jongens en leerlingen uit het ASO die de bespreekbaarheid van het thema gunstiger inschatten.

grafiek 9: Vergelijking van de bespreekbaarheid van het thema drugs tussen de scholen die voor het eerst participeerden en de scholen die voor de tweede maal participeerden

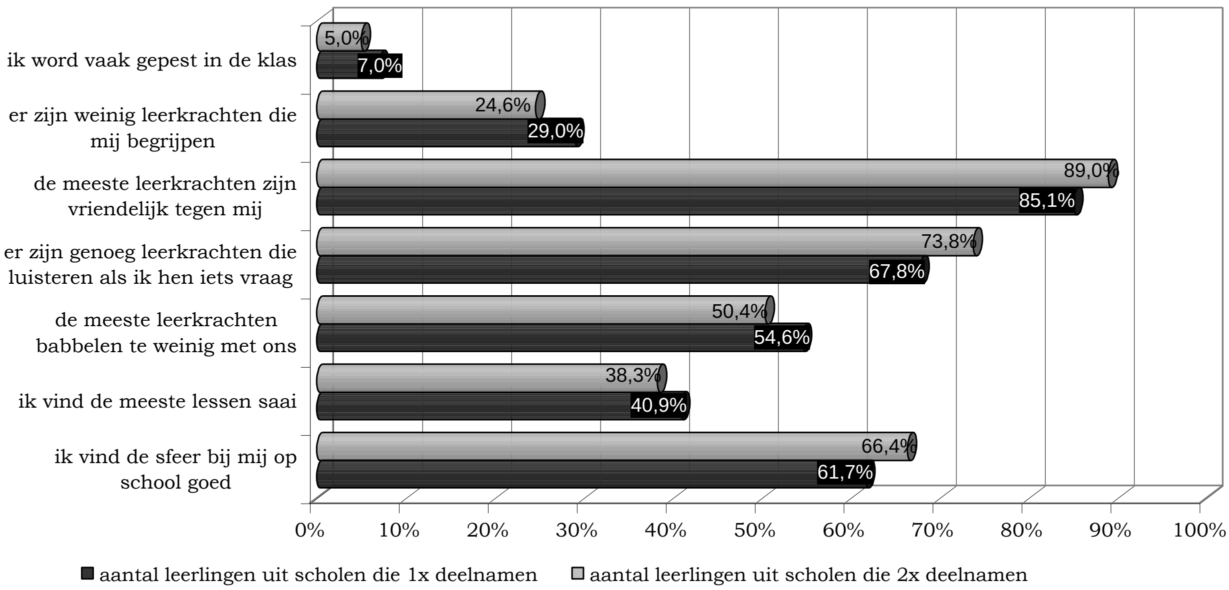
Sfeer op school en in de klas

In scholen die al meermaals hebben deelgenomen aan de bevraging beoordelen de leerlingen ***de sfeer op school*** beter dan in scholen die slechts eenmaal hebben deelgenomen. In die scholen vinden meer leerlingen - vooral de jongsten en de meisjes - de sfeer op school goed.

We zien geen verschillen op het vlak van ***assertiviteit***, maar wel wat betreft de ***relatie met hun leerkrachten***: die is opvallend beter in de scholen die al tweemaal hebben deelgenomen aan de bevraging, en dit op alle vlakken. Er zijn in die scholen meer leerlingen die zeggen dat de meeste leerkrachten vriendelijk zijn tegen hen en dat de leerkrachten genoeg luisteren als ze hen iets vragen en er zijn er minder die vinden dat de meeste leerkrachten te weinig met hen babbelen en ook minder die zich door weinig leerkrachten begrepen voelen.
We vinden dit verschil terug in alle leeftijdsgroepen, maar het is het sterkst bij de 15-16-jarigen.

Opvallend genoeg manifesteert zich dit verschil sterker in het ASO en het TSO dan in het BSO, waar het verschil net niet significant blijkt te zijn.

grafiek 10: vergelijking van de sfeer op school tussen leerlingen uit scholen die voor het eerst participeerden en die uit scholen die voor de tweede maal participeerden

Er is weinig verschil in de ***relatie*** van de leerlingen ***met hun klasgenoten***, op één uitzondering na: minder leerlingen maken melding van het feit dat ze vaak worden gepest in de scholen die meer dan eens deelnamen aan de bevraging, voornamelijk in de leeftijdscategorie van twaalf tot en met veertien jaar. Dat mag niet verbazen, aangezien net bij de jongste leerlingen pesten meer voorkomt.

Het schoolreglement

Het schoolreglement en de concrete formulering ervan en de communicatie erover met de leerlingen is een punt van aandacht in de individuele schoolrapporten. Hoewel de meeste scholen wel regels hebben over het gebruik van tabak, alcohol en illegale drugs[15], zijn deze niet altijd even duidelijk verwoord in het schoolreglement. Bovendien merken we dat het schoolreglement zeker niet door alle leerlingen wordt gelezen en dat zelfs diegenen die zeggen dat ze het gelezen hebben de regels niet altijd zo goed kennen.

We zouden mogen verwachten dat scholen, op basis van het rapport van de bevraging dat het belang benadrukt van een duidelijk en een gekend reglement, hierrond hebben gewerkt en dat dit resultaten afwerpt. Ongeacht het feit of de scholen gewerkt hebben aan het schoolreglement en aan de communicatie hierover, moeten we vaststellen dat er zeker niet meer leerlingen zijn in de scholen die tweemaal hebben deelgenomen die het ***reglement*** hebben ***gelezen***. Wel integendeel, er zijn er meer die het helemaal niet hebben gelezen.
Het zijn vooral de oudste leerlingen (17-18 jaar) die het reglement niet hebben gelezen.

Nochtans zijn er in de scholen die meer dan eens deelnamen toch meer leerlingen die zich akkoord verklaren met de regels over drugs op school. We vinden deze leerlingen vooral terug onder de oudere leerlingen (15-18 jaar), de meisjes en de TSO-leerlingen. 63.4% van hen is het ***eens met die regels*** tegenover 56.4% van de leerlingen in de scholen die voor het eerst deelnamen.

[15] Meestal niet over medicatie.

Dat uit zich ook in hun meningen over de regels over roken en alcohol drinken op bepaalde plaatsen op school en bij bepaalde schoolse activiteiten (schoolreis, feestje, ...). In de scholen die meerdere keren participeerden waren er duidelijk meer leerlingen tegen ***roken op school en bij schoolse activiteiten*** en ook meer die zich kantten tegen ***alcohol drinken bij schoolse gelegenheden*** dan in de andere scholen. Wat betreft roken uit dit verschil zich in beide gevallen in het aantal absolute voor- en tegenstanders. In het geval van alcohol drinken bij schoolse gelegenheden is het vooral een kwestie van nuance: leerlingen uit scholen die meermaals deelnamen zijn eerder te vinden voor andere regels voor de oudste leerlingen.
Enkel op het vlak van ***alcohol drinken op bepaalde plaatsen op school*** vonden we geen verschil. Dat heeft wellicht te maken met het feit dat de meeste leerlingen geen vragende partij zijn om alcohol te kunnen drinken tussen de lessen.

Bespreking

Aangezien de bevraging de scholen stimuleert om, met inbreng van de leerlingen, actief te werken rond een drugbeleid op school, wilden we te weten te komen in welke mate die ervaring zich weerspiegelt in de resultaten.

Middelengebruik en gokken

Tegenover de scholen die voor het eerst deelnamen aan de bevraging vinden we in de scholen die tweemaal deelnamen minder leerlingen die ooit tabak rookten. Dit verschil manifesteerde zich vooral bij de jongste leerlingen, de meisjes en de ASO-leerlingen. Het laatstejaarsgebruik van tabak was in beide groepen hetzelfde.

Op het vlak van alcoholgebruik was er geen verschil in ooit-gebruik, maar wel in laatstejaarsgebruik, dat lager lag in de scholen die al tweemaal deelnamen, vooral bij de oudste leerlingen en de meisjes.

Wat betreft het gebruik van medicatie en cannabis zien we weinig of geen verschillen in functie van het aantal keer dat de school deelnam aan de bevraging.

Waar we wel een verschil vonden, was in het ooit-gebruik van andere illegale drugs dan cannabis: dat lag lager bij de leerlingen uit de scholen die al tweemaal deelnamen, vooral bij de jongste en de ASO-leerlingen.

Ook het gokgedrag, met name het spelen op gokautomaten, lag lager in de scholen die voor de tweede maal deelnamen, vooral bij de 15-16-jarigen en in het ASO en BSO.

Leerlingen uit scholen die een- dan wel tweemaal deelnamen komen evenveel op plaatsen waar illegale drugs worden gebruikt.

Globaal gezien verwachten de leerlingen uit beide groepen gelijkaardige reacties op proberen en gebruik van cannabis van hun beste vrienden en ouders. Kijken we meer in detail, dan blijkt dat een grotere groep van de jongste leerlingen, van de meisjes en van de ASO-leerlingen uit scholen die voor het eerst deelnamen een tolerante reactie verwachten van hun beste vrienden op zowel proberen als gebruik. De verwachte reactie van hun ouders op dergelijke gedragingen is voor de leerlingen in beide groepen in grote lijnen dezelfde.

De school

Ook op het niveau van de school hebben we een aantal verschillen gevonden.

Zo blijkt dat de leerlingen uit de scholen die voor de tweede keer deelnamen, vooral de jongste leerlingen en de meisjes, de sfeer op school beter quoteerden. Ook de relatie met hun leerkrachten bleek in die scholen beter te zijn en dit nog het meest voor de leerlingen van 15-16 jaar en het minst voor de BSO-leerlingen. Minder leerlingen in scholen die tweemaal deelnamen zeggen ook dat ze vaak worden gepest door hun klasgenoten. Dat geldt vooral voor de jongste leerlingen, dat is de groep waarbinnen pesten het meest voorkomt.

Verder vinden meer leerlingen in scholen die tweemaal deelnamen aan de bevraging, vooral jongens en ASO-leerlingen, het thema drugs voldoende bespreekbaar op hun school.

In tegenstelling tot wat we verwachtten, blijkt dat minder leerlingen in scholen die tweemaal deelnamen aan de bevraging het schoolreglement hebben gelezen. Dit kan ook te verklaren zijn doordat de scholen misschien andere methodieken hebben gebruikt om over de regelgeving met de leerlingen te communiceren.

In scholen die meer dan eens deelnamen zijn er meer leerlingen die zich akkoord verklaren met de regels op school rond middelengebruik, vooral bij de leerlingen vanaf 15 jaar, de meisjes en de TSO-leerlingen. Dat vertaalt zich ook in de mening van alle leerlingen over specifieke regels op het vlak van roken en alcohol drinken op bepaalde plaatsen op school en bij bepaalde schoolse gelegenheden, zoals een schoolfeestje of een schooluitstap. In de scholen die niet voor het eerst deelnamen waren er meer leerlingen die zich duidelijk uitspraken tegen roken op school en tegen roken en alcohol drinken bij schoolse activiteiten.

Kortom, uit deze resultaten komt duidelijk naar voren dat de leerlingenbevraging iets teweegbrengt in de deelnemende scholen. In scholen die al meermaals deelnamen wordt door minder leerlingen gerookt, alcohol gedronken, andere illegale drugs dan cannabis gebruikt of voor geld gespeeld. Deze leerlingen rekenen ook minder op een tolerante houding van hun beste vrienden indien ze cannabis zouden proberen of gebruiken.
Verder voelen duidelijk meer leerlingen in de scholen die al actief rond de bevraging bezig waren in het verleden zich goed op hun school, hebben er meer een betere relatie met hun leerkrachten, vinden meer leerlingen er het thema drugs bespreekbaar en zijn er meer die instemmen met de specifieke regels uit het middelenbeleid van hun school.
Deze resultaten bekrachtigen nogmaals het belang van een goed schoolklimaat en bevestigen dat wanneer een school op dit terrein inspanningen levert, dit zich ook daadwerkelijk vertaalt in een hoger welbevinden van de leerlingen in de school.

Samenvatting

Onder leerlingen in het secundair onderwijs in Vlaanderen is alcohol nog steeds nummer één onder de psychoactieve middelen. Onder de jongeren zijn vooral bier, wijn en alcopops populair. Bijna negen op de tien heeft ooit alcohol gedronken. Ongeveer even veel jongens dan meisjes drinken alcohol, maar jongens doen dat wel vaker. Uit de gegevens blijkt verder dat een groot deel van de leerlingen voor het eerst met alcohol in contact komt vóór het secundair onderwijs. Nochtans stelt de alcoholwetgeving dat het verboden is om aan jongeren onder de zestien alcoholische dranken te schenken. Voor sterke dranken is de wet nog strenger: het is verboden om die te schenken of zelfs gratis aan te bieden aan minderjarigen (-18). Het eerste contact met alcohol vindt vaak plaats in de thuissfeer, bijvoorbeeld op een familiefeestje. Verder is de concrete toepassing van de bestaande alcoholwetgeving vaak erg laks.

Ook het aantal jongeren dat rookt, is vrij hoog: ongeveer de helft van alle leerlingen in het secundair onderwijs heeft al eens gerookt en een belangrijk deel van hen begint daar al vroeg mee. De recente wijziging in de tabakswetgeving tracht het eerste gebruik uit te stellen door de verkoop van tabaksproducten aan jongeren onder de zestien jaar te verbieden.

De overgrote meerderheid van de leerlingen slikt ook al eens een pilletje, maar meestal gaat het om lichte pijnstillers en gebeurt dit eerder occasioneel. Meisjes gebruiken meer lichte pijnstillers en jongens gebruiken meer opwekmiddelen. Psychoactieve medicatie mag uiteraard enkel op doktersvoorschrift worden genomen.

Wat betreft het illegaledruggebruik gaat het in hoofdzaak om cannabis. Het gebruik van andere illegale drugs dan cannabis is over het algemeen een marginaal en occasioneel gebeuren. Een kwart van alle leerlingen is al eens in contact gekomen met cannabis, maar één op de tien is er weer mee gestopt, zodat het percentage gebruikers op ongeveer vijftien procent komt. Voor elke regelmatige cannabisgebruiker zijn er twee occasionele gebruikers. Er zijn meer jongens dan meisjes die cannabis gebruiken. Cannabis heeft een aparte plaats verworven onder leerlingen in het secundair onderwijs. Uit de gegevens blijkt dat velen onder hen wel eens op plaatsen komen waar illegale drugs worden gebruikt, wat betekent dat cannabis - ondanks zijn illegale status - tot hun leefwereld behoort. Daar tegenover staat dat cannabisgebruik voor de meerderheid zeker niet vanzelfsprekend is, want gebruik lokt meer tegenreactie uit van de vrienden dan ermee experimenteren.

Jongeren in het secundair onderwijs verklaren illegaledruggebruik vooral vanuit experimenteergedrag en vanuit groepsdruk. Ze geven aan dat jongeren ervan afblijven uit angst (om verslaafd te worden, omdat illegale drugs gevaarlijk zijn, uit schrik voor de ouders of de politie, …), maar ook door de specifieke persoonlijkheidseigenschappen die ze bezitten (sterke persoonlijkheid, geen drugs nodig, willen niet meedoen met die mode, hebben er geen zin in, …).

Mochten ze zelf of een vriend van hen een drugprobleem hebben, zouden ze in de eerste plaats hun beste vriend(in) in vertrouwen nemen. Daarnaast genieten ook hun ouders en hun broers of zussen hun vertrouwen. De DrugLijn komt op de vierde plaats.

Trends van de laatste vier jaren

Over de afgelopen vier schooljaren heen zien we een aantal tendenzen. Zo wijzen de gegevens erop dat in die periode het gebruik van tabak is verminderd. Verder zijn er aanwijzingen dat de hype van alcopops stilaan over zijn hoogtepunt heen is en dat het verbod op gokautomaten in cafés en lunaparken van eind 2000 zijn doel niet heeft gemist bij minderjarigen. En ondanks alle media-aandacht de afgelopen jaren is het cannabisgebruik in diezelfde periode zeker niet toegenomen, eerder integendeel (voornamelijk voor het laatstejaarsgebruik in het ASO).

Invloed van deelname aan de leerlingenbevraging

Omdat participatie aan de bevraging de eerste aanzet is van een school om actiever te gaan werken rond een drugbeleid, hadden we een aantal verschillen verwacht tussen de scholen die voor het eerst deelnamen en de scholen die al voor de tweede keer deelnamen en dus al met het eerste rapport hadden gewerkt. Onze verwachtingen werden bevestigd.
Uit deze vergelijking bleek namelijk dat in scholen die al langer rond het thema drugs actief zijn het gebruik van tabak, alcohol en andere illegale drugs dan cannabis, evenals het gokgedrag, lager liggen. In die scholen verwachten ook minder leerlingen een tolerante houding van hun beste vrienden tegenover proberen of gebruik van cannabis.

Verder vinden de leerlingen in de scholen die voor de tweede maal deelnamen aan de bevraging de sfeer op school beter, hebben ze een betere relatie met hun leerkrachten, zeggen er minder dat ze worden gepest en vinden ze het thema drugs meer bespreekbaar. Ze verklaren zich ook meer akkoord met de bestaande regels op school over middelengebruik.

Het is zonder meer duidelijk dat scholen die actief inspanningen leveren rond een bepaald thema en hierin de leerlingen ook betrekken hiervoor worden beloond.
We moeten wel opmerken dat de geobserveerde effecten het meest terug te vinden zijn onder de jongste leerlingen, de meisjes en in het ASO. Met andere woorden, net bij de groepen waar het risicogedrag lager dan gemiddeld ligt. Voor groepen, waarvan de leden een groter risico lopen op middelengebruik en -misbruik, is het dus erg belangrijk om ook via andere kanalen dan alleen het onderwijs aan preventie te doen, zoals bijvoorbeeld in de vrijetijdssector.

Referenties

Geirnaert, M. (2002). Preventiestrategieën. In E. De Donder, I; De Maeseneire, , M. Geirnaert, M.-C. Lambrechts, N. Roose, L. Van Baelen & G. Verstuyf (Red.), *Alcohol- en druggebruik. Gedifferentieerde aanpak van preventie tot hulpverlening*. Mechelen: Kluwer, pp. 68-69.

Rosiers, J. (2004). *Dossier ADHD*. Brussel: VAD.

Samdal, O., Nutbeam, D., Wold, B., Kannas, L. (1998). Achieving health and educational goals through schools - a study of the importance of the school climate and the students' satisfaction with school. *Health Education Research*, *13(3)*, 383-397.

Tullis, L.M., DuPont, R., Frost-Pineda, K., Gold, M.S. (2003). Marijuana and tobacco: a major connection? *Journal of Addictive Diseases*, *22(3)*, 51-62.